

Növl. 0.

97.

Növl. O.

97.

PLANTAR. OPTIMUM
HUNGARICAE
DISSERTATIO
BOTANICO-PHARMACOLOGICO-MEDICA

ACADEMIAE DOCTORUM
SPECTABILI
CLASIFICATIO
UNIVERSITATIS

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

UNIVERSITATIS
HUNGARICAE
ACADEMIAE DOCTORUM
SPECTABILI

UNIVERSITATIS
HUNGARICAE
ACADEMIAE DOCTORUM
SPECTABILI

MAGYARORSZÁGI

ORVOSI

N Ö V É N Y E K.

PELLER JÓZSEF.

ORVOS ÉS SEBÉSZ DOCTOR, S A SEBÉSZEK BELGYÓGYG-
KORLATI OKTATÓJÁNAK SEGÉDJE ÁLTAL.

PESTEN, 1843.

NYOMATOTT TRATTNER - KÁROLYINÁL.

MAGYARORSZÁG

1874

N. O. V. E. N. Y. B. A.

Medicamentorum salutarium plenissimae sunt terrae.

Cicero.

Faint mirrored text bleed-through from the reverse side of the page.

Faint mirrored text bleed-through from the reverse side of the page.

Faint mirrored text bleed-through from the reverse side of the page.

FENSÉGES

CSÁSZÁRI KIRÁLYI AUSTRIAI

ÖRÖKÖS FŐ-HERCZEG

ISTVÁNNAK,

CSEHORSZÁG POLITIKAI KORMÁNYZÓJÁNAK,

ARANY GYAPJAS REND VITÉZÉNEK,

SCHAUMBURGI HERCZEGNEK,

CSÁSZÁRI KIRÁLYI TÁBORNOKÖRNAGYNAK,

**AZ 58-IK GYALOG SOREZRED TULAJDONOSÁNAK, S TÖBB ÉRDEM
RENDEK BIRTOKOSÁNAK,**

S A T. S A T.

MINDEN

SZÉP, NEMES ÉS JÓ

LELKES

PÁRTOLÓJÁNAK

LEGMÉLYEBB HÓDOLATTAL

AJÁNLJA

SZERZŐ.

E L Ő S Z Ő.

Földünk rendszere a természet tudósok felosztása szerint három országban tűnik fel előttünk, melyek közül a Növényország — az emberiségrei haszonra nézve — nem csak nem utósó, de mindenesetre első helyet foglal el, s nem megvetendő összegét rejti magában azon kincseknek, mellyekkel a legbölcsebb Teremtő szeretetteli gondviselése az állatok és emberek élte s egészsége föntartását biztosítja. Tekintsünk csak szét földünk színén, nem leljük-é, hogy minden éghajlat, minden hon, minden földrész s földnem, minden tó s mocsár

sajátnemű s táj — ennek lakói, s lége természetéhez mért növényfajokat terem; itt is, ott is szemlélünk növényt, melly majd eledellel kínál, majd csodahatású gyógyereje által bámulatra ragadva bennünket, az emberiségre ezer áldást áraszt; s ím e növények még kellemes illatjuk s kedves színezetük által a föld fiát a legtisztább édeletű kéjben is részesítik! Szabad, véstelen juthatás által hozzájuk, s a földbe gyökerezett helyzetük s mozogtalanságuknál fogva, nem-é mintegy kínálkoznak a tudvány kielégítésére; nem kell hozzájuk férhetés miatt a föld gyomrát felásni, átkutatni, nem kegyetlen állatok üldözéseinek kitétetve rettegni; a legegyszerűbb s ártatlanabb buvárkodással juthatunk a természet ezen ékei s a föld ezi-czomái ismeretéhez. És még is hazámiai, — némi kellemetlen érzéssel kell elismerni, olly haza gyermekei, melly bőven van e részben is megáldva a természettől, olly hidegeknek látszanak lenni e kedves és mulatságos tudomány iránt; — s ez volt fő indoka, hogy ezen, academiai törvény parancsolta értekezésem tárgyát a tudománykörnek e szakából választám, meggyőződve levén: hogy, ki mit adhat, ki mivel áldozhat — az a közjó, mivelődés,

és haladás phoenixének szárnyába ha nem is egész tollat, legalább a tollvitorla egy piczike részét adá. Munkácskám egyébiránt az ösztönadási s fölhívási jelszónál egyebet nem igényel; igen megelégszem, ha orvos társaim csekély kezdetkémet követni, javítani, meghaladni törekedendnek.

Mielőtt előszomat bevégezném, kötelességemnek ismerem az egész haza színe előtt köszönetet s hála-t szavazni érdemdús tanitómnak, t. cz. Szádlér Jósef Úrnak, k. ny. oktatónak, kitől a fűvésztan elemeibe avattatni szerencsés voltam, s kinek útmutatásai s pesti viránya segélyével élni jelen munkácskám szerkezetében legcélszerűbbnek tartám. Továbbá el nem hallgathatom, a magyar fűvészet alapjait megvetett „Debreczeni fűvészkönyv“ s Vajda „Fűvésztana“ meg nem említését, mint mellyeket a műszavak megválasztásában kalaúzul vettem. Az avatott első pillanatra észreveszi, hogy munkám osztályzataul Linnée nemi-rendszerét, melly kezdőknek legjobb, s mindenesetre alapja a fűvészet rendszerítésének, vevém irányul. — Végül szükségesnek vélem megemlíteni, hogy mindenemű növénynek orvosi hasz-

nálatát s gyógyerejét, valamint gyógyszeri készítmé-
nyeit röviden kijelölni nem tartám fölöslegesnek, már
csak azon okból is, hogy munkám czímjének annál
inkább megfeleljen.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly mirrored and difficult to decipher.

I. SEREG.

EGYHÍMESEK.

Egy nősök.

Somócsing. (*Salicornia* L.) Csésze hasas, fogatlan. Bokrétája nincs. Magva a csészében.

lusós S. (*S. herbacea* L.) Szára elágazó, leveletlen, ágai egymásból nőtt cikkelyekből állanak, cikkelyei felül összenyomottak, két hegyre kicsipve; virágai ellenesek, hármával egy rakáson füzér alakban.

Tenyészik: a tengerparti s széksós vidékeken.

Orvosi hasznú: füve. — Gyógyereje: föloldozó, lobellenes.

II. SEREG.

KÉTHÍMESEK.

Egynősök.

Jázmin. (*Jazminum* L.) Cserje. Csész. 5-fogú. Bokr. gyertyatartó alakú, karimája 5—8 metszetű, hímjei a nyakában. Bogyója 2-golyóú s abban a magvai.

szagos J. (*J. odoratissimum* L.) Levelei szárkerülők, hármások és szárnyasok, tompák, ágai hengerdedek; csésze fogai aprók; virágai sárgák.

Tenyészik: mivélés által a kertekben.

Orv. hasz.: égény olajja, kellemes illatu. —

Gyógyereje: izgató.

Olajfa. (Olea L.) Csész. alsó, 4 fogú. Bokr. ke-
rekded, 4 karójú, porfogója 2 metszetű, csontárja
csontkemény, 1 makkú.

europai O (O. europea L.) Tövisdedes ágai négye-
sek. Levelei lándzsások épélűek. Bogernyői tenge-
lyiek.

Tenyészik: vadon honunk tengerparti vidékein.

Orv. hasz.: nád mézzel borított gyümölcse. Ké-
szítménye faolaj, ennek gyógyereje: lágyító, eny-
hitő, has hajtó.

Szigoráll. (Veronica L.) Csész. 4—5 hasábú,
gömbölyes. Bokr. 1 szirmú, 4 hasábú, alsó hasábja
keskenyebb a többinél; tok két rekeszű, sokmagú.
Válaszfala a nyílásokkal ellenes.

orvosi Sz. (V. officinalis L.) Szára a tető felé ága-
kat bocsát, mellyeken virágai füzérekben vannak;
lev. ellenesek vagy váltvák, olykor magánosak,
tojásdadok, visszasan szőrösek. Szára megdülő.

Tenyészik: hegy oldalokban erdők körül.

Orv. haszn.: füve. Gyógyereje: zsongöregbitő,
erősítő.

deréce Sz. (V. beccabunga L.) Vir. oldalfürtőkben
a levéltövekről; levelei ellenesek, kocsányosak,
tojás-kerekek; szára gyökerező. (Vizi pólé, téli
saláta.)

Tenyészik: árkokban, a patakok, források, s
álló vizek körül.

Orv. hasz.: füve. Gyógyereje: erősítő, a mell-
bajokban hasznos.

Rozmarin. (Rosmarinus L.) Bokr. ásitó, felső
ajaka 2 hasábú; himszála 2, görbe, a bokrétánál
hosszabbfogú.

szagos R. (*R. officinalis* L.) Levelei nyeletlenek, szálasok, tompák, vastagok, ripacsosak, alól felül zöldek.

Tenyézik: vadon honunk tengerparti vidékein s mivélés által a kertekben.

Orv. hasz.: levele s virága. Gyógyereje ébresztő, idegébresztő, erősítő. Készitm.: égényolaj, lél, magyar királynő vize.

Zsálya. (*Salvia* L.) Bokr. ásitó, felső ajka többnyire kaszaalakú, görbe; himszála 2, alól mankósak; levelei apró ripacsosak. Virágzása: gyűrűs, fűzéres.

kerti Zs. (*Salvia officinalis* L.) Levelei lándzás tojáskerekék, aprón-sipkések; gyűrűi kevés virágúak; csészefogai szákahegyűek.

Tenyézik: a kertekben mivélés által, s néha czekek körül önkint, s vadon a tengerparti vidékeken.

Orv. hasz.: levele, hajdan virága is. Gyógyereje: élesztő idegébresztő, erősítő, fanyar. Készitm.: égényolaj, víz.

Salvia Herminum L. valaha gyógyszerű volt. Tenyézik Dalmaliában.

Csíkorka. (*Gratiola* L.) Csész. 5 osztatú, a két külső széllyel áll. Bokr. visszahanyatlott 1-szirmú, egyenetlen szájú, 4 fogú, a felső hátragörcbült; himszálai ketteje porhonos, 2 herélt. Gyümölcse: 2 rekeszű tok.

régi Cs. (*Gratiola officinalis* L.) Levelei lándzsások, nyeletlenek, fűrészesek, hegyesek, a szár cikkeleinél hosszabbak, hosszan kocsányosak, fejérek; a csészetőnél vonalképű, csészehosszú murvák; szára egyszerűskés, ízesült, sima, alól kerek, felül 4 szegű.

Tenyézik; nedves réteken, kiöntésekben, tavak, folyók, patakok s árkok mellett.

Orv. hasz.: fűve. Gyógyereje: hashajtó. Készitm.:
vonat.

Fagyal. (*Ligustrum L.*) Csész: piczike 4 fogú,
Bokr. tölcsérialakú, 4 karéjú eressel; 2 rekeszű bo-
gyója, rekeszei 2 magúk.

vesszős F. (*L. vulgare L.*) Cserje. Levelei köröcső-
sen lándzsások, igen egészek, simák, végi fejes-
bugával. — A mívelt hármás levelű, változatos,
fejér vagy zöld gyümölcsel. Ellenes levelei bőrne-
műek, mindig zöldek; vir. fejérek, kellemes illa-
túk, kiszáritva piszkos sárgák; bogyója igen fekete.

Tenyészik: erdőkben, s kerítéseknél gyakori.

Orv. haszn.: galyjai, s levele. Gyógyereje össze-
húzó, tisztító, — a szájbajokban használtatik.

III. SEREG.

HÁROMHÍMESEK.

Egynősök.

Gyökönke. (*Valeriana L.*) Csész. o., vagy csak
valami kis párkány a magzat felett. Bokr. 1 szírmű,
tövesded, tövön egyfelől duczos, vagy meggyökönt;
magva: petymeg, némellyben koszorús. Vannak
1 hímes és 4 hímes fajai.

macska Gy. (*Val. officinalis L.*) Vir. nős hímek,
minden levelei szárnyasok, levelkéi lándzsások fo-
gasok; szára barázdás, gyöke szagos. (Mezei már-
dus, terjék fű)

Tenyészik: mindenütt az erdőkben, kedveli a
nedves, töltéses, árkos helyeket.

Orv. hasz.: gyökere. Gyógyer.: élesztő, ideg-
ébresztő, görcsesillapító, izzasztó, giliszta ellenes.
Készitm.: égényolaj, víz, vonat, festvény, szőrp,
és némelly összetételek alkatrésze.

Sáfrány. (*Crocus L.*), Bokr. hosszúnyakú; karmája 6 egyenlő hasábú, gyüm. három rekeszű tok; virágzás után búvik elő a földből.

jóféle S. (*Cr. sativus L.*) Vir. egynyilasú gyökérburokból nő ki. Bokr. csője igen hosszú a magzat tetején mely a földben van, levelei szegett szélűek, bibéje három hosszúszerű.

Tenyészik: mivélés által a kertekben; de vadon is terem az erdőben, és ennek anyaszára nem olyan, mint a jóféléi.

Orv. hasz.: hímszájai. Gyógyereje: vérizgató.

Nösziróm. (*Iris L.*) Bokr. a magzat felett 6 szirmú, tövön összenőtt, háma feláll, háma lekonyult; anyaszára sziromidomú, háromszögletű, igen rövid, a bibék külkép ránczot képezők; a kihajló szirmok gerinceze belül szőrös; levelei kardképűek.

viola N. (*I. florentina L.*) Tőkocsánya 1-2 virágú, kopasz leveleinél hosszabb, vir. fejtér, gyöke viola színű. (Olasz liliom, viola gyökér.)

Tenyészik: itt ott a hegyeken, völgyekben.

Orv. hasz: gyöke. Gyógyereje: rágó, igen csekély.

Kétnősök.

Rozs. (*Secale L.*) Virágzása füzéres: csészéi vagy füzérekéi két szálás, hegyes polyvájúak, 2 virágúak, a gerincezre lappal állanak; magva hosszú kerekded, egyfelől hegyes; néha a két virág között harmadik is nő, egy kis kocsánkán, polyvai az ondóknál kissébbek.

gabona R. (*S. cereale L.*) Csész 2 virágúak, ondói érdes préműk, kalászosak; van őszi, s tavaszi is, van ijasfias füzérű is.

Tenyészik mivélés által a szántóföldeken, de önkint is előjő a mezőkön, az utak mellett.

Orv. haszn: lisztje, külsőkép borogatásokra. Gyógyereje: enyhítő, lágyító, oszlató.

anya R. (*S. cornutum.*) A gabona rozsnak elfajulása; ennek kalászain a gabona rozs egészséges szemei között taláztatik; mintegy hengerded, mint két végén fokokint hegyes edő, félhold képűleg hajlott; hosszában barázdált; 6—8 vonalnyi hosszú, legnagyobb átmérőjében mintegy 2—3 vonalnyi vastag; kívül barna feketés, belől fehéres színű lisztes, szagtalan; kellemetlen csipős ízű, s az ép szemek közül szembetünőleg kiálló.

Orv. haszn: magva. Gyógyereje: csipős, kábitó méhbajók — s méhvérzések — elleni.

Búza. (*Triticum L.*) Virágz. füzéres, csészéi vagy füzérekéi kétteknősök s kevésé tompa polyváúk, száлка vagy kalászhegyűek, három s több, de ritkán kevesebb virágúk, a gerinczre lappal állanak; magva tojásdad — hosszúkas, tompa, egyfelől hengerded, másfelől hosszasan barázdás; polyvai igen akkorák, mint az ondók.

taraczk B. (*T. repens L.*) Füzérekéi 4—8 viráguak, csésze polyvai lándzsaúk, hegyesek; lev. laposak, simák, gyöke taraczkos. (Perje, lábas perje, búzalevelű fű, ebgyógyító fű.) Vannak hasonfajai is, kalászosok vagy kalásztalanok; kopaszok vagy szőrös füzérkeűk, szürke vagy zöld színűk.

Tenyészik: majd minden tájon az utakon, kertek szélein, szántó földek s szőlőkben.

Orv. haszn: gyökere, (*radix graminis.*) Gyógyereje tápláló, oszlató, hudhajtó; készítmf: mézvo-
nat, fűszerekbe is vegyítettik.

Árpa. (*Hordeum L.*) Virágz: kalász, virágcsái hármasok, az oldaliak hímek, (vagy mindnyájan rokonok ♂,) mindjában két sertével gallérszottak. Csész. alkopácsos, hosszú áridomú. Bokr o. Magva kér-

ges, vagy mesztelen. Anyaszára rövid, bibéi pelyhesek, a kalászka oldalán alapfelé kinövék.

kétsoros A. (*H. vulgare* L.) Vir. mind σ , kalászosak, kalásza tág, kevésé görbedt, kalászkái 6 felé rendetlenül helyezvék.

Tenyészik: mivélés által.

Orv. haszn: gyümölcse. Gyógyereje; enyhitő, oszlató.

Vadócz. (*Lolium* L.) Kalásza összetett, kalászai gerinczre nyomottak. Csész. 1. kopácsú, a végvirágnál hosszabb, sokvirágú, Bokr. 2 kopácsú, a hegye alatt virbőkös, magva børszerű.

szédítő V. (*L. temulentum* L.) Virágai köröcsősek, virbőkösek, a csészénél kisebbek v. vele egyenlők, levelei szélesek, vonalún — lándzsások, érdeskések, hüvelyei gömbölyesek; szalmája meredt, felül érdes, gyöke évi.

Tenyészik a vetések között.

Orv. hasznú: gyümölcse. Gyógyereje: izgató: szédítő, mérgezö.

Zab. (*Avena* L.) Virágz. ágbogás. Csész. 2 kopácsú, 2 v. több. virágú, félsuta. Bokr. 2 hasábú, mollyek külseje 2 hasitékú, sallangjai ollykor serteviselők; virbőkei csuklósak v. tekertek.

abrak Z. (*A. sativa* L.) Ágboga egyenlő, nyílt, bokrétái a 2 virágú csészénél kisebbek, alaphan, meztelenek, hegyen fogasok, egyike csuklós virbőkü, a csukló alatt tekert. Gyöke rostos.

Tenyészik: mivélés által mindenütt.

Orv. hasz: gyümölcse. Gyógyereje: enyhitő, oszlató.

IV. SEREG.

NÉGYHÍMESEK.

Egynősök.

Sikkantyú. (*Scabiosa Waidl.*) Vir. csoportos. Közcsészéje soklevelű, esészécskéi kettősök a magzat felett s rajta maradnak. Bokréta 1 szirmú, 4—5 metszetű. Vaczka félgolyóú, vagy kopasz vagy polyvás, v. serteszőrös. Némelly fajokban a virágok, mind egyenlők, másokban a szélsők nagyobb szirmúk.

mezei S. (*S. arvensis L.*) Szirmai a karimán nagyobbak; közcsészéj: a vaczok polyvákából telik, magva felső koszorúja 4 szegű, lapos, poros, az alsó 8 fogú; szára durva, három három ágú, lev. szárnyason hasadtak, sallangjai lefutók; vir. fejr, néha sárgás.

Tenyészik: bőven a mezők és legelőkben.

Orv. hasz: füve s gyökere. Gyógyereje: lobellenes, sebhegesztő.

csonkagyökerű S. (*S. succisa W.*) Vir. egyenlők, szára felálló, felül ágas, ágai hosszúk, egyvirágú, gyöklevelei tojáskerekek, épek; szárlevelei landzsások, többnyire fogasok, a felsők épek; Vir gömbölyű, kék, vagy fejr; gyöke csonka. (Elharapott gyökerű fű.)

Tenyészik: nedves legelőkben, árkokban s patakpartjain.

Orv. hasz: gyöke (*radix Succisae.*)

Büzér. (*Rubia L.*) Csész: igen kicsiny 4 fogú a magzat felett. Bokr. 1 szirmú, töleséralakú, 4—5 metszetű, (s a szerint 4—5 himű) bogyója kettős, egy egy magvu. Levelei csillagosak.

pirosító B. (R. tinctorum L.) Szára felálló, szögletes, tüskés; lev. lándzsások, a gerinczen s éleken visszás tüskések, alul hatával, felül négyével egy gyűrűben, legfelül ellenesek. (Büzér fű, pirosító fű.)

Tenyészik: hegyoldalokban, jelesül Buda-örs körül a szőlők mellett.

Orv. haszn.: gyökere. Gyógyer: zsongöregbitő, erősítő, vizeltető; kiválasztásokat, csontokat pirosra fest.

Útifű. (Plantago L.) Csész: 4 metsz. Bokr. 4 metsz. metszései hátraszegettek; himszálai a virágnál sokkal hosszabbak; tokja kétrekeszű, derekán nyílt; virágz: füzér.

közép U. (P. media L.) Levelei tojásdad lándzsások, 5 inúk, pelyhesek, tökocsánya hengerded; füzére rövid, tömött, hengeres. Van ágas füzérű hasonfaja is. (Szörös útifű.)

Tenyészik: mindenütt a mezők s legelőken s az utak mellett.

Orv. haszn. elavult.

keskeny U. (P. lanceolata.) Lev. lándzsások 5 inúk; füzérje tojásdad; tökocsánya szögletes; van hosszú füzérű hasonfaja is. (Keskeny útifű, hosszú útifű, hegyes útifű.)

Tenyészik: mint az előbbi.

Orv. haszn.: fűve, levelei. Gyógyer: a köznép által sebek ellen használtatik.

V. SEREG.

ÖTHÍMESEK.

Egynősök.

Atraczel. (Anchusa L.) Csész. 5 hasábú. Bokrét; tölcseres, torka bébótt, kifelé hajló kúpos bolttal,

torka szinte feszült, kupos boltok által záródik; magva 4. fodrosult, alapan, mélyen kivéssett dió.

mezei A. (*A. officinalis* L.) Szára egyenes, hengerkés, felül ágas; lev. hosszan lándzsások, az alsók csupkává vékonyultak, tompácskák; a felsők alapan tojásdad lándzsások, félszár ölelők, igen rövid csupkájuk; füzére végi, tárt, tojásdad — lándzsás murvakkal; termékeny csészéje felfuvott harangképű, 5 vonalún lándzsás szeletű; Bokr. hengerű, csészehosszú; tárt szájú füzerei egy sorosak, egymást hátaló virágokkal, behajlott végük; torok boltozatja szőrös, gyümölcse dió. Az egész növény szőrös, durván borzas, de árnyas helyen kopasz; virága kék, (Ökörnyelv fű.)

Kömag. (*Lythospermum* L.) Csésze 5 osztatú. Bokr. tölcseralakú, közcsészébe zárva. Gyümölcse; dió, egész, likatlan alappal, tojásdad.

festő K. (*Ly. tinctorum* Cand.) Szára fűnemű, fekete — felegyenesülő, félgallyas; alsó levelei csupkások, féllapoczkássan — lándzsások, tompák, a felsők lándzsások, ülők, félszárölelők, a virágiak félszívűek, mindjában igen egészek, havadar — borzasak; vir. félülők, váltvák, virágzás előtt füzerekbe nyomottak, végre kihosszultak; csész. borzas, bokrétánál rövidebb; gyümölcse ránczos, gümöcsös dió. (A többi fűvészeknél: *Anchusa tinctoria.*)

Tenyészik: a homokosokban.

Orv. haszn: gyöke (*rad. alcanæ off.*) Gyógyer: ez előbbivel együtt: összehúzó, a szőlő zsirt vele festik.

Nadálytő. (*Symphitum* L.) Cs. 5 hasábú, Bokr. torka felfuvott, szája 5 fogú; torka be van zárva, 5 hegyes polyva nemű szálkakkal. Mag: 4.

fekete N. (*S. officinale* L.) Gyöke hengerű, szára szögletes, ágas, felül szárnyas; lev. tojásdad lánd-

zsások; szárrafutók; fürtjei virágainak lecsüggők. Vir. veresek, olykor fejéreszek; gyöke fekete.

Tenyészik: mindenütt a nedves árkokban, patakok s folyók mellett.

Orv. haszn.: gyöke (*radix consolidae major*),

Gyógyereje: fanyar, sebhegesztő, rost összehuzó.

Eleczke. (*Menyanthes L.*) Bokr. 1 szirmú, rövid nyakú, rojtos szélű, vagy; borzas. Bib. 2 ágú; gyümölcse tok, 1 rekeszű a csészében.

vidra E. (*M. trifoliata L.*) Gyöke hengerű izesült; szárai gyömbölyűk, alapan gyökerezők, simák meztelenek, ágasok; lev. igen hosszan kocsánosak, hármások; bokr. felül sűrű szakálosak; virágz: füzér, murvás, tojásdadlándzsás, tompa murvakkal; bokr. tölcseralakú, fejér, hengeres csőű, tompás karéjú; gyüm: tok, szögletes, összenyomott magokkal. (Vidra fű, keserű három levelű fű).

Tenyészik: tavakban, igen gyakori a Tisza és Zagyva kiöntéseiben.

Orv. haszn.: füve, (*herb. trifolii fibrini*.) Gyógyereje: Zsongöregbitő, oszlató, láz-súlyellenes. Készitm. vonat, festvény.

Tikszem. (*Anagallis L.*) Csész. 5 hasábú. Bokr. kerekded. Tok egyrekeszű, derékonnyító.

piros T. (*A. arvensis Lam.*) Szára megdülő, level: tojásdad lándzsások, vir. piros, (tyúkszem, kakukterjék,) van kék virágú fajtája is.

Tenyészik: szántó földek s kertek körül.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: oszlató, ludhajtó, izzasztó, sebviziszonyellenes (?)

Viola. (*Viola L.*) Csész. 5 levelű. Bokr. 5 egyenetlen szirmú, a felső szirm sarkantyús. Tok 1 rekeszű, háromfelé nyiló; a kocsán megtekeredett, s a virág fonákul áll.

tavasszi V. (*Viola odorata L.*) Lev. szívkepűek; füve ostorindásan terjedő. (Kék viola, ivolya, ibolya.)

Tenyészik: árnyas, nedves helyeken, bokrok között.

Orv. hasz. virága, gyöke; régenten fűve s magva is. Gyógyereje: izgató, émelyes, hánytató; virágáé görcsellenes.

háromszínű V. (*V. tricolor* L.) Szára tövön szögletes, 3-élű; levelei hosszúdad-tompák, csípkések; pályhái szárnyason hasadtak; bokr. a csészénél sokkal nagyobb; bibéje gombos. Vir. sárga, feje s kék színnel elegy, a kék szín ritkábban látszik meg, de vannak egészen kékek is. (Császárszakál.)

Tenyészik: leginkább Budaörs, 's Visegrád erdeiben.

Orv. hasz. fűve. Gyógyer. oszlató, anyagváltató, vértisztító, hudhajtó.

Farkkóró. (*Verbascum* L.) Bokr. csillagos, kevésé egyenetlen; himszálai egyenetlenek, többnyire lekonyulók, szőrösek, vörös v. sárga pelyhekkal, Gyüm. Tok, 1—2 rekeszű, 2 kopácsú. Szára mérőn áll.

ökör F. (*V. Thapsus* L.) Szára fenálló, sugár, néha aljon ágazó, füzéresen körülrakva sárga kocsántalan virágokkal; két alsó himszála hosszabb, kopasz; lev. alul, felül nem kopaszok, pelyhesek, szárra futók. (Királygyertya, gyapjúfű.)

Tenyészik: romladékok körül, földek s patakok mellett, s száraz homokos helyeken.

Orv. haszn. virága. Gyógyereje: lágyító, enyhítő, mellgyógyszer.

Redősirom. (*Datura* L.) Bokr. tölcéséres 5 ranczú. Csész: tág, hasas, 5 szögletű, lehulló. Gyüm. tok, kétrekeszű, 4 nyílású, vagy tövises, vagy sima. Fajai mind mérgesek.

maszlagos B. (*D. Stramonium* L.) Szára két két águ, elágózásai között magrejtői tojásdadok, tövisesek,

felállók; lev. szögletesen kikanyarítvák; vir. fejér.
(Csudafa, maszlag, csattanó.)

Tenyészik: földek körül, romok, árkok s utak mellett.

Orv. haszn. levele s magva. Gyógyereje: kis adagban enyhítő, nagyobbban bódító, mérges, könnyen ártalmas. Készitm.: vonat, festvény, főzött olaj, ír, szirmadek; összetételekhez járúl.

Csalmatok. (*Hyosciamus L.*) Bokr. töltséres, tempa, 5 metszetű, metszései közül egy szélesebb, hímszállai előre görbednek. Gyüm. Tok, kupakos, 1 rekeszű. Mérges.

bolondító Cs. (*H. nigra L.*) Level: szárölelők, kifordult szélűk; virágai féloldalú füzérben kocsántalanok. Bokr. halovány, fekete csikokkal reczés, torka sötét vörös. (Beléndek, beléndfü, sertésbab.)

Tenyészik: leginkább romok körül, árkok s utak szélein.

Orv. haszn. fűve, s magva, hajdan gyöke is. Gyógyereje: enyhítő, bódító; magvaé erősebb, s ártalmasabb. Készitm. vonat, ír, tapasz, sajtolt s főtt olaj.

Dohány. (*Nicotiana L.*) Bokr. gyertyatartóképzű, töltséres, karimája ránczba szedett, 5 ránczú; Csész: tojásdad, állandó; hímsz. előre görbedtek. Gyüm. Tok, 2 rekeszű, 2 kopácsú, tetőn nyiló.

közönséges D. (*Nicotiana tabacum L.*) Lev. rendszeren tojásdad-lándzsások, alig csupkások, szárrafutók, kopaszok.

Tenyészik: művelés által a' földeken, kertekben.

Orv. haszn. levele. Gyógyereje: bódító, enyhítő, oszlató.

kapa D. (*N. rustica.*) Level. nyelesek, tojáskerekek, épélők, szőrösek; szirmai tompák; vir. sárga.

Tenyészik: művelés által; de gyakran önkint is a romok és faluk körül.

Orv. haszn. s gyógyereje: úgy mint az előbbinél.

Nadragulya. (Atropa L.) Csész. 1 tagú, 5 hasabú, tövön gombos. Bokr. harangképű; himsz. felül széllyelállanak. Bogyója 2 rekeszű, a nagy csésze közepén ül.

maszlagos N. (A. belladonna L.) Szárlevel. tojásdad-épélűek; kocsánjai 1 viráguak a levéltöveken; bogyói feketék. vir. vörös (Nagyfű, farkas cseresznye.)

Tenyészik: leginkább erdőkben.

Orv. haszn. füve, gyöke s bogyói. Gyógyereje: nagy mértékben bódító, könnyen ártalmas. Készitm. fűvéből: vonat, festvény, tapasz, ír; gyökéből: szépnőnyedék.

Csucsor. (Solanum L.) Bokr. kerekded, 5 szegű; porhonjai csúcsosan összeállanak; minden porhon hegyén két orlyuk. Bogyója 2 rekeszű.

keserédes Cs. (Solanum Dulcamara L.) Szára kapaszkodó, venyigés; lev. csupkások, váltvák; az alsók tojásdadok, épélűek; a felsők dárdaképűek; vir. bogernyősök, levélleneseek; szirma viola szín; porhonjai sárgák; bogyója veres. (Vizi ebszőlő, iszalag.)

Tenyészik: nedves helyeken, bokrok közt s erdőkben.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: émelygő, izzasztó, hudhajtó, oszlató, nagyobb adagban bódító. Készitm. vonat.

Benge. (Rhamnus L.) Csész. nyakas, belől színes, 4—5 metsz. s ezek tövénél egy kis szirom pikkely, Bogy. 2—4 magvú, néha száraz. Van kétlaki is. Cserje.

varjútövis B. (Rh. catharticus L.) Ágai tövissel végződnek, vir. 4 metsz., 4 himű, többnyire 2 laki;

lev. tojásdadok. Bib. 4. Ez sokszor nősözvegy. (Festő kökény, hashajtó kökény.)

Tenyészik: nedves helyeken, tövises bokrok között.

Orv. haszn. bogyója s héja, (Spinae cervinae.)
Gyógyereje: csikaró, hashajtó. készitm: nedsűrű, szörp.

Ribiszke. (Ribes L.) Cserje. Csész. a magzat feltett hasas, többnyire 5 metsz., annak karimájából nő ki 5 szirma, s himszála. Bogyója sokmagú.

veres R. (R. rubrum L.) Felálló fürtjei lecsüggők, bogyói simák; vir. laposak; szirmai 2 fogúk; lev. 5 tompa karójuk. (Veres szőlő, tengeri szőlő.)

Tenyész: mivelés által.

Orv. haszn: bogyói. Gyógyereje: hűtő. készitm: szörp.

Szőlő. (Vitis L.) Szára cserjés. Bokr. 5 szirmú, hegyben összeragadt, virágzáskor lehulló. Bogy. 1—5 magú.

bortermő Sz. (V. vinifera L.) Level. nyelesek, karéjasok, mindenkéivel átellenben egy kocsán, melly v. termő, v. meddő a termő billinges fürtté válik, a meddő pedig 2—3 agú kacscsa.

Tenyészik: vadon szigetes helyeken, mivelve kertekben, hegyeken.

Orv. haszn: bogyói s ezek nedve. Gyógyereje: izgató, hovitő, erősítő, összehúzó, lágyító, hashajtó.

Kétnősök.

Szilfa. (Ulmus L.) Csész. 5 metsz.; Bokr. nincs. Gyüm. lapos leppendék. Van 4—8 hímes is.

síma Sz. (Ulmus campestris L.) Lev. félfarúk, kétszeresen füzéresek; vir. tömöttek; fájának kőrgé sima, fejtérés. (szilfa, álás fa.)

Tenyész: részint vadon, részint művelés által.

Orv. haszn: mellső héja. Gyógyereje: fanyar, tisztító, erősítő.

Tarnics. (*Gentiana L.*) Tokja hosszúdad, hengeres, 1 rekeszű, 2 kopácsú. Bokr. 1 szirmú nyakas, karimája 5 metsz.; v. harang; v. kerek, v. tölcsér-alakú. Anyaszára 1—2.

ragyás T. (*G. pannonica Scop.*) Vir. gyűrűsök!; bokr. harangalakú, 6. metsz., metszései tompák, sűrűn pettegetettek; csész. bőrnemű, tompa.

földepe T. (*G. centaurium L.*) Bokr. 5 metsz. tölcséres, szára, s virágbugája kétágú, anyaszára 1. (Százforintos fű, kis ezerjő fű.)

Teny: homokoson, gabona közt.

sárga T. (*G. lutea*) Vir. gyűrűsök, gyűrűi bogernyő szabású; bokr. többnyire 5 metsz., kerékalakú, sűrűn pettegetett sárgák, csész. burok szabású. (Encziána, keserű gyökér.)

Teny: a déli havasokon.

Orv. haszn: Gyökere (*radix gentianae vera.*) s az előbbinek füve. Gyógyereje: erősítő, gyomorszer.

keresztés T. (*G. Crucata.*) Vir. gyűrűsök, kocsántalanok; bokrét: gyertyatartó — képű, 4 metsz, kinyílt torkú; szárai kétélűk, tövön vékonyabbak. virága piros.

Teny: a hegyi legelőkön, mezőkön, cserjék között, gyakori a budai s pilisi hegyekben.

Orv. haszn: szára s gyöke. Gyógyereje: legujabb időkben a vizeszöny ellen használtatik.

Murok. (*Daucus L.*) Ernyője kevésé sugárzó; gallérai szárnyason hasogattak; gyüm. soros sertékkal borzas. Ernyője virágzás után összehuzódlk.

sárga M. (*D. Carota L.*) Szára fölálló, szőrös; lev. sokszor szárnyaltak; gallérjai válusok.

Tenyészik: vadon is. A kerti húsos gyökű, rendszerint sárga, de olykor fehér, v. vörös. (Sárga répa.)

Orv. hasz: gyöke s magva. Gyógyereje tápláló, oszlató, féregellenes, készitm: nedsűrű.

Bürök. (*Conium L.*) Kisgallérja féloldali, mintegy 3 levelű; nagy gallérja apró levelű; gyüm. gömbölyes, minden magva 5 sinóros, sinórjai érés előtt fodrosak.

büdös B. (*C. maculatum L.*) Felálló szára gömbölyes, fényes, verhenyes mocsokkal foltos, ágas, sima, lev. háromszor szárnyaltak, fényesek; levelkéi lándzsásak, szárnyaltan szegettek, bőrdős (csöves) kocsányjai hüvelyezők; virágz. domború, soksugarú ernyő, 5 tagú ernyőcskéekkel, galléra vonalú, konya, leeső, soklevelű, tojásdad-lándzsás, egy oldali, lehajló gallérocskákkal; hasonló, fejér, szíromnemű, fordítva szívű virágokkal. Az egész növény szaga kellemetlen, penésznemű. (Nagy bürök, sipfű.)

Tenyészik: földek, romok, árkok s utak körül.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: bódító, mérges. Készitm. vonat, tapasz, főzött olaj; bürök égvényke.

Lestyán. (*Ligusticum L.*) Nagy gallérja 7 lev., gisgall. 2—4 lev. Vir. egyenlők, mind termők; gyüm. hosszúdad, mind két oldalán 5 sinóros. Virága sárga.

levistikon L. (*L. levisticum L.*) Leveli nagyok, sokképen füzöttek, levelkéi bevagdalt végűk. (Löböstök.)

Tenyészik: hegyes és lapályos mezőkön.

Orv. haszn. füve, venyigéje, gyöke s magva. Gyógyereje: oszlató, hudhajtó s feloldó.

Csomorika. (*Cicuta L.*) Ernyője gallértalan gömbölyűded; ernyőkéje sűrű, sertegallérú; virágai egyenlők, mind termők; gyüm. tojásdad szabású, két tagba szakadt. Magvai barázdások.

gyilkös Cs (*C. virrosa L.*) Gyökere répanemű belül hézagos, szára tövön vastag, lev. kétszer, háromszor szárnyaltak; ernyői levéllellesenek; csupkái

parkányosak; vir. aprók; gyökében sárga nedv foglaltatik. (Méregbűrők.)

Tenyészik: vizes, mocsáros helyeken.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: kis adagban; enyhítő, oszlató; nagy adagban: szédítő, kábitó, mérgező.

Libatopp. (Chenopodium L.) Cs. 5 hasabú, 5¹/₂ fogú, hasábjai teknőssők. Bokr. o. Magva kerek, lelapított, a csészébe zárva. Némelly fajában az anyaszár 3 ágú.

rubiánka L. (Ch. bothrys L.) Lev. hosszasok, kanyarított szárnyaltan hasadtak, szőröskések; hónalyi ágbogakkal, mellyek leveletlenek.

Tenyészik: homokos mezőkben, félig száradt tájakon.

Orv. haszn. elavult.

mirha L. (Ch. abrosioides.) Lev. lándzsások, fogsok; fűrtjei levelesek, ágatlanok.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: igen izgató, idegösztönző, görcsellenes.

Angyélka. (Angelica L.) Ernyői virágzaskor gömbölyök; gallérai aprók; vir. egyenlők, mind termők. Gyüm. gömbölyüded, szögletes, erősen összeáll. Magva karimás.

kerti A. (A. archangelica L.) Gyöke vastag, húsos, gyántás; szára magas, bördős; lev. szárnyasok, a végső levélke karéjos; nagygall. néha csak egy levelű, leeső; kisgallérjai letüremlettek.

Tenyészik: nedves, erdős helyeken.

Orv. haszn. gyöke, hajdan füve, és magva. Gyógyereje: élesztő, zsongöregbitő, gyomorszer, görcsellenes, izzasztó. Készitm. vonat, festvény, egyszerű s összetett lél.

Bösövény. (Phellandrium L.) Ernyője gallértalan; ernyőkéi sűrűk, tömöttek; vir. nem sugárzók, mind

termők; Gyüm. tojásdad s tetején a csésze s anyaszárak koronának maradnak.

vizi B. (Ph. aquaticum L.) Szára bőrdős, hirtelen vastag; lev. terepélyek, háromszor szárnyaltak, szárnyai hátraszegettek. (Vizi kapor.)

Tenyészik: vizenyős helyeken, árkokban, mocsároknakban, tavakban s folyók mellett.

Orv. haszn. füve s magva. Gyógyereje: izgató, hevitő, hudhajtó; nagyobb adagban ártalmas, bódító.

Koriandrom. (Coriandrum L.) Ernyője 1 levelű, gallértalan, ernyőkéje féloldalú. Gyümölcse tekés.

kerti K. (C. Sativum L.) Szára felálló, elágazó; alsó levelei szárnyasok, levelkái kerekdedek. Gyüm. teke; magva fűszeres. (Kolandrán, Sobrabori.)

Tenyészik: mivelletve itt ott kertekben.

Orv. haszn. magva. Gyógyereje: élesztő, gyomorerősítő. Készitm. egény olaj, és viz.

Deregy. (Imperatoria L.) Ernyője lapos, alig galléros; ernyőkéje 1—5 levelű, alig galléros. Vir. egyenlők, mind termők; gyüm. kerekded, lapított, párkányos.

csicsókás D. (I. osthucium L.) Szára magas, kopasz, karczolt; lev. hármások, levelkái egyenetlenül füzéresek. (Mesterlábú gyökér, császárgyökér.)

Tenyészik: hegyi legelőkön bokrok között.

Orv. haszn. gyökere. Gyógyereje: élesztő, vizeltető, izzasztó, oszlató, posellenes.

Kapor. (Anethum L.) Ernyője lapos, tányéros; Virágai egyenlők, mind termők; szirmai behajlottak, épek. Gyüm. tájásdad; vir. sárgák; levelei czérna szálúak.

ánis k. (A. foeniculum L.) Gyümölcse tojásdad, kevése összenyomott, levelei czérnaszálúak. (Édes kömény, olasz kapor.)

Tenyészik: mivelés által kertekben s ezek körül is elterjed.

Orv. haszn. füve, magva s gyöke. Gyógyereje: hevitő; gyöke tápláló, gyomorerősítő; készítm: víz, égény olaj, összetételekhez is járul.

kerti K. (*A. graveolens*). Gyüm. lapos, tojásdad; magvának keskeny hártyakarimája van; levelkái serteképük.

Tenyészik mint az előbbi.

Orv. haszn. gyógyereje: mint az előbbinek.

Kömény. (*Carum L.*) Ernyője 10, néha 1 kocsányú s 1 levélgallérú; virágai egyenlők, némelyek meddők; szirmai csónakosak; gyümölcse tojásdad, karczolt.

konyha K. (*C. carvi L.*) Szára szögletes, barázdás, level. kétszer szárnyaltak, levelkái keresztül kasul állanak.

Tenyészik: mivelés által a kertekben.

Orv. haszn. magva, Gyógyer: élesztő, gyomorerősítő, hudhajtó, tejképző; készítm: égény olaj, víz s léles víz.

Pimpinella. (*Pimpinella L.*) Galléra sem közös, sem részes; vir. egyenlők, mind termők, gyümölcse tojásdad — hosszukás, karczolt; bibéi gömbölyűk; gyökérlev. egyszer szárnyaltak.

tömjénes P. (*P. Saxifraga L.*) Szára karczolt, kopasz; gyöklev. tojás kerek, kopaszok; szárlevelei kétszer szárnyaltak; magvai aprók. (Földi temjén, rákfarkfü.)

Tenyészik: hegyes, homokos helyeken.

Orv. haszn: gyöke (*r. pimpinellae albae.*) Gyógyereje: élesztő, izzasztó, hudhajtó, oszlató.

ánis P. (*Pim. anisum L.*) Gyöklev. három hasábú, bevagdaltak, szárlev. lándzsások. Néha nagygallérja 1 levelű. (Igazi ánisz.)

Tenyészik: mivelés által a kertekben.

Orv. haszn: magva. Gyógyere: élesztő, vizeltető, izzasztó, szélhajtó, készitm: víz, égény olaj.

Zeller. (*Apium L.*) Nagygallérja 1 levelű. kiscall. igen apró. vir. egyenlők, többnyire termők. Gyüm. tojásdad., karczolt, apró.

nagyszagú Z. (*A. graveolens L.*) Szára sokágú, barázdás; lev. szárnyasok, hármások; szárlevelkéi ékformák, 3 karójuk.

petrezselyem Z. (*A. petroselinum L.*) Gyökérlevelkéi 3 karójuk, ékalakuak; szárlevelei szálások; kiscall. igen aprók.

Tenyészik: mivelés által mindenütt.

Orv. haszn. gyöke, füve, magva. Gyógyer: vizeltető, izzasztó, oszlató, készitmény: égény olaj, víz.

Háromnősök.

Szömörce. (*Rhus L.*) Csész 5 hasábú. Bokr. 5 szirmú; száraz bogyója, vagy csontárja egy makkú. Cserje. Van egy laki, van két laki faja is.

sárga Sz. (*Rh. Cotinus L.*) Csész. 5 hasábú, Bokr. 5 szirmú. Cserjés v. fás növény; lev. váltvak, csupkások, visszás tojásdadok, mind két lapon igen símák s tompák, szálkavégűek; virágzása végi; ágbogas fűrt; az ágbog galyjai elvirágzás után szőrösek; gyümölcse tojásdad, sima, feketés. Galyjai görgetegek, simák, csupkái s az ágbog ágacskái, s erei bíborszínűek; murvai szálszerűek, szőröskések; vir. sárgák 3—5 hasábúk, olykor egy lakiak vagy nős özvegyek.

Tenyészik: cserjések — s ligetekben, kerítések, ösvények, szőlő árkok körül, leginkább köves helyeken.

Orv. haszn. levelei. Gyógyereje: lázellenes, váltólázellenes Zsoldos szerint.

Bodza. (*Sambucus L.*) Csész. kicsiny 5 hasabú, a magzat felett. Bokr. 5 metszésű. Bogy. 3 magú. Virágz: Bogernyő, vagy Fürt. Vir. fejéressek.

földi B. (*S. ebulus L.*) Fűnemű levelei ellenesek, páratlanul szárnyasok; levelkái simák, tojásdad lándzsások, alapban hasonlatlanok, hegyesek, fűrészesek s ikrások; gyöke állandó, szára egynyári; pálhái levélneműek; virágzása bogernyő, 3 oszt. szárhegyi.

Tenyészik: mindenütt a szántóföldek s utak körül.

Orv. haszn. mellső héja, levele, virága s bogyói.

Gyógyereje: izzasztó, vizeltető; készitm: nedsűrű

gyepű B. (*S. nigra L.*) Lev. szárnyasok, ellenesek, levelkái simák, tojásdadok, hegyesek, fűrészesek; pálhái alig vannak; bogernyőe szárhegyi, 5 osztatú; bogyói feketék. (Fái bodzafa.)

Tenyészik: mivelés által mindenütt.

Orv. haszn. virága, bogyói, az ágak mellső héja, hajdan levele is. Gyógyereje: izzasztó, oszlato, szétbontó, különösen hat a bőrre; készitm: víz, lél, méz, vonat olaj, szörp, nedsűrű.

Ötnősök.

Len. (*Linum L.*) Csész. 5 lev. Bokr. 5 szirmú. Tokja 5 kopácsú, 10 rekészű, rekeszeiben 1 mag; hímsz. tövön összenőttek.

béka L. (*L. catharticum L.*) Szára kétkét ágú, apró, czérnanemű; lev. ellenesek, tojás kerek — lándzsások; szirmai hegyesek, kevésé csorbahegyűk. Virágai fejérek, nyílás előtt lecsüggők. (Aprólen.)

Tenyészik: a mezőkön s legelőken, leggyakrabban a nedves gabonásokban.

házi L. (*L. usitatissimum L.*) Csészelev. s tokjai szákahegyűk; szirmai csipkések: lev. lándzsások, váltvak; szára magános. Virága kék.

Tenyészik: mivelés által kivált a nedves földben.

Orv. haszn. magva s ennek lisztje. Gyógyereje: enyhítő, lágyító, oszlató; lágyító szerekhez járul az összetételekben.

VI. SEREG.

HATHÍMESEK.

Egynősök.

Hagyma. (*Allium L.*) Burka sokvirágu, vir. gombosak; v. ernyősek. Bokr. 6 szirmú. Hímsz. v. mind árformák, v. minden második 3 hegyű s a középsőn a porhon. Gyüm. v. háromszegű tokocska, vagy kis hagyma.

veres H. (*A. cepa L.*) Hímszálai 3 hegyűek, ernyője golyóképű; tökocsánya a leveleknél magasabb, bőrdős, a tövefelé hasadt; levelei hengeresek, bőrdősek.

fog H. (*A. sativum L.*) Lapos levelű, ernyőjén hagymát terem; hímsz. 3 hegyűk; gyökérhagymája gerezdes; ritkán virágzik, gerezdek által szaporíttatik.

Tenyészik: mivelés által, s így elszaporodva vadon is.

Orv. haszn. hagymája. Gyógyereje: élesztő, izgató, rágó, anyagváltoztató.

Nyulárnyek. (*Asparagus L.*) Csész. o. Bokr. 6 hasabú, 6 szirmú, hárma kifordult hegyű. Bogyó: 3 rekeszű. Anyaszára igen rövid.

spárga Ny. (*A. officinalis L.*) Szára fölálló, meredt, gömbölyes, belül üres, szétágazó, leveles, s ezek serteszálúak, hegyesek, bojtosak, simácskák, páros pálhákkal, alapan szálkavegűekkel; vir. lefüggők; kocsányai tengelyiek, magánosak, vagy félgyűrű-

sők, izesültek, konyák; bogyója vörös. Néha kétlaki. (Klárifű.)

Tenyészik: hegyes, homokos legelőken, földéken, s utak mellett.

Orv. haszn. gyöke s magva. Gyógyereje: tápláló, anyagváltoztató, vizeltető.

Kálmos. (Acorus L.) Virágai koczkásan ülnek egy buzogány nemű hengeres torzsán. Bokr. 6 szirmú, Anyaszára o, hímsz. a vaczokból. Tokja 3 rekeszű.

orvosi K. (A. calmus L.) Gyöke vastag, mászó; tőkocsánja 2 ormú; osszonyomott torzsa felett, meredt, felálló, vonásos, s felül levélnemű, ormós, kardalakú; igen hosszú szálkával végződő; levelei alajban hüvelyező, felálló kardalakúak, kétélük, simák; torzsája oldali, hengerű, nyílt.

Tenyészik: széltében a folyók, patakok s tavak körül, főkép a Zagyva s Tiszától árasztott megyékben.

Orv. haszn. gyöke. Gyógyereje: idegébresztő, élesztő, gyomor erősítő; készítmény: vonat, festvény s nád mézzel borított gyökér.

Borboja. (Berberis L.) Cserje; tüskés, három osztatú tüskékkel; level: váltvak, tojásdad hosszú, fűrészese; virágfürtjei az ághegyekről csüggenek le, egyszerűk, sokviráguk, murvás virágokkal, a murvák piczinyek. Bogyói hosszások, bitorverések. (Fái sóska, leány som.)

Tenyészik: az erdőkben, nevezetesen Buda körül.

Orv. haszn. bogyói, régenten gyöke, héja s magva. Gyógyereje: hűtő. Készítm. szörp, nedűsű, fagyalt, borboja kerekecs.

Háromnősök.

Lórom. (Rumex L.) Csész. háromlevelű. Bokr. 3 szirmú. Magva 1, 3 élű, a megmaradt bokráta-

ban; anyaszára 2—3. Vir. v. mind nő, v. vegyes, v. kétlaki, a szirmok hátán szemörcs v. púp.
sós L. (Ru. acutus L.) Szirmai fogasok, mind púposok, lev. szívűek, hegyezettek. (Lósóska, keserű lapu.)

Tenyészik: nedves földben, árkok s folyók mellett.

Orv. hasznú: gyöke s magva. Gyógyereje: osztató, anyagváloztató, zsongöregbitő, izzasztó.

erdei S. (R. acetosa L.) Vir. kétlakiak, szirmai púposak, épélők; lev. hosszúdad, nyilalakúak, gyöklev. csupkások, szárlev. szárölelők. (Mezei sóska.)

Tenyészik: erdőkben, főleg a vágásokban, mezőkön.

Orv. hasznú: füve, hajdan gyöke s magva is. Gyógyereje: hűtő, súlyellenes.

madár L. (R. acetosella L.) Vir. kétlakiak; lev. keskenyek, lándzás-dárdások. Gyakran levelei mind három hegye hasábos. (Mezei füles sóska.)

Tenyészik: leginkább homokos mezőkön.

Orv. hasznú: füve. Gyógyereje: enyhítő, súlyellenes.

kerti sóska L. (R. scutatus.) Szirmai épélők; lev. szívés kerekdedek v. dárdások, gyökere terjedő. (Spanyol, v. kerek sóska.)

Tenyészik: vadon a magyar tengerparti tájakon.

Orv. haszn., és Gyógyereje mint az előbbié.

Kikerics. (Colchicum L.) Burkos. Bokr. 6 hasábú; hosszúnyakú. Magva: föld alatt a gyökérben. Tok 3., összeragadt, sokmagú.

zászpa K. (C. autumnale L.) Rózsapiros virága levél nélkül búvik ki a földből, lev. a tokkal együttjövő tavasszal nőnek fel, mellyek lapos lándzsások, felálló; gyüm. tojásdad hosszas tok. Hagymája tojásdad, őszi virága levélelőtti, lila színű 1—2, gyöki, csöve háromszögű, nyilt, hosszan lándzsás, tompácskán sallangos; levelei tavasziak, száriak,

többnyire hármások, ormósak, tompák, simák, osztatlanok. Tokja tavaszkor érik, egy idős a levelekkel; szára s levelei 3—8 újni hosszúak. (Őszi kökörcsin, kikerics, őszike; levele s gyümölcse; törpe zászpa.)

Tenyészik: kies tájon, termékeny földben.

Orv. haszn. gyöke, virága, magva. Gyógyereje: gyöke s virágának: hős hashajtó; magvának bóditó, nagyobb adagban könnyen ártalmas. Készitm. gyökéből: eczet, eczetméz, festvény, bor, vonat, kikircsék. Virág s magvából: bor s festvény.

VII. SEREG.

HÉTHIMESÉK.

Egynősök.

Bokréta fa. (*Aesculus L.*) Csész. 1 tagú, 4—5 metsz., hasas. Bokr. csészéről nőtt, 4—5 egyenetlen szirmú. Himsz. a vaczokból nőttek. Tok 3 rekeszű. Magvai nagy makkok.

gesztenye B. (*Aes. hippocastanum L.*) Levelei újjasok, 5—6 újjúk; levelkéi fogások, virágfürtje mérőn feláll; bokr. 5 szirmú, felemás színűk. (Vad gesztenye.)

Tenyészik: mivelés által.

Orv. hasznú: héja. Gyógyereje: zsongöregbitő, láz, posellenes. Készitm. vonat. (Elavult.)

VIII. SEREG.

NYOLCZHIMESÉK.

Egynősök.

Áfonya. (*Vaccinium L.*) Csész. kicsiny a magzat felett. Bokr. gömbölyded, harangképű, 4—5 metsz.

Himsz. a vaczokból 8—10; porhonja hegyén 2 lyuk, v. két kalász. Bogyója sokmagú. Cserje.

fekete A. (Vacci. myrtillus L.) Szára alacsony, szögletes; lev. tojáskerek, fűrészesek, kocsánjai egy viráguk, lecsüggők, néha 10 himű. Virága testszin.

Tenyészik: hegyes, erdős vidékben.

Orv. haszn. bogyója. Készitm. szörp.

Boroszlán. (Daphne L.) Csész. bokrétanemű, 4 metsz., a himeket magába záró. Bokr. o. Bogyója v. Csontárja 1 magú, tapló belű. Cserje.

farkas B. (D. mezereum L.) Ágai venyikések; virágai hármásával füzéresek előre, az ág oldalára esnek; később az ág vége levelet hord, lev. lándzsások, épegészek, lehullók, néha hármások, negyesek; korán érő virágai ülők, magánosak, v. 2—3., pirosak v. fejeérek; bogyója veres, húsos, fényes. (Farkas hárs.)

Tenyészik: leginkább Vác körül a Nagyszál hegy körén.

Orv. hasznú: héja, gyöke s magva. Gyógyereje: a haj s gyöké: izgató, gyúlasztó, hólyaghuzó; magvaé: hőshajhajtó, hánytató, könnyen lóbot s nagyobb adagban halált okoz. Készitm. ír.

X. SEREG.

TÍZHÍMESEK.

Egynősök.

Ezerjő. (Dictamnus L.) Csész. 5 lev., apró, lehulló. Bokr. 5 szirmú. egyenetlen, széllyel nyiló; himsz. egyenetlenek. Tok 5, csillagalakra összenőtt.

körös E. (D. albus L.) Az egész ritka szőrű, ikrás; szára felálló, egyszerű, félszeges; lev. váltvák, páratlanul szárasok, lev. kéi félülők, ellenesek, hosz-

szan tojásdadok, csipkés fogasok, szokatlanul szélezett csupkájuk; vir. végiek, meredtek, nyíltak, kiválóan szép fürtön váltva helyezvék; kocsányai közepén s alapban! murvások s ezek vonalún lándzások. Minden részei, de virágai különösen átható szagúak, illatozók. Bokré: halvány, de erei sötétebb vörösek.

Tenyészik: bokros, erdős helyeken.

Orv. haszn. gyöke. Gyógyereje: zsongöregbitő, élesztő, izzasztó, láz-féregellenes.

Ruta. (Ruta L.) Cs. 5 hasábú, állandó], szirmai teknősek, vaczkán körül 10 lyuk méznedvel tele. Tokja karéjos.

szagos R. (Ruta graveolens L.) Felső vir. 5 szirmú, 10 himű; a többi 4 szirmú, 8 himű, lev. sokrétűek, levelkái hosszudadok. (Virnánóz, kerti ruta.)

Tenyészik: nedves, mivelt földben.

Orv. hasznú: füve. Gyógyereje: élesztő, anyagváltoztató.

Rozsdabura. (Ledum L.) Cs. 5 metsz. Bokr. lapos, 5 szirmú. Tokja 5 rekeszű, tövön nyiló. Cserje.

mocsári R. (L. palustre L.) Szára felálló, cserjekórós; lev. szálkások, szegett szélük, alól rozsdás, molyhosok; vir. sátorozók.

Tenyészik: nedves, mocsáros helyeken.

Orv. haszn. levele. (h. rosmarini silvestris.)

Gyógyer: bőditő.

Kukojeza. (Arbutus L.) Csész. 5 hasábú. Bokr. tojásdad, tövön átlátszó. Bogy. 5 rekeszű. Cserje, v. fa.)

fanyal K. (A. uva ursi Lp.) Cserjés indája henyélő, lev. épélük, mindig zöldek, felül egy barázda nyúlik el rajtuk. Bogy. piros 5 magú. (Medveszőlő.)

Tenyészik: hegyi erdőkben.

Orv. haszn. levele. Gyógyer: Zsongöregbitő, izzasztó, hud hajtó.

Kétnősök.

Szappanfű. (*Saponaria L.*) Csész 1 tagú, csöves, tövön pikkelyetlen. Bokr. 5 szirmú nyakasok. Tokja hengerded, egy rekeszű, lev. ellenesek.

tajtékszó Sz. (*S. officinalis L.*) Szára felálló, lev. összenőtték, lándzások 3 inúk; csészéi hengeresek; szirmai a bokréta torkánál 2 fogúk. Virága fejr, vagy pirosló.

Tenyészik: a kertekben, földeken, utak, árkok, folyók s patakok körül.

Orv. haszn. füve, s gyöke. Gyógyer: oszlató, izzasztó, olvasztó, vértisztító, készitm: vonat.

Ötnősök.

Sósdi. (*Oxalis L.*) Csész. 5 lev. Bokr. 5 szirmai nyakánál összenőtték. Himsz. 10., az alsó 5 rövidebb, tövön összenőtt; tokja 5 szegű, szögletein nyiló.

madár S. (*O. Acetosella L.*) Gyöke izesült, sarjadzó, pikkelyekkel fedett; tőkocsánjai 1 virágúk, meredtek, szálneműek, borzasok, közepen murvások s a leveleknél hosszabbak; lev. mind gyöki, hosszú csupkáuak, ülőkések, fordítva szívűek; borzaskások, prémések; vir. konyák; csész. tojásdad hosszas, tompácska, vékony hártvás; visszasan tojásdad foggaskás, fejr v. verhenyes szirmú s ennek erei vörösek, czitromszinű nyakúak; anyaszára magasabb a himsz.; gyümölcse tok 5 szegű, — íze savanyús. (Erdei sóska, apró sóska.)

Tenyészik: árnyas helyeken, sziklás erdőben, a kihalt fák üreges nyilásaiban, nevezetesen Szántó s Visegrád körül.

Orv. haszn. füve; Gyógyer: hűtő, készítmény só. (sal acetosellae.)

fürtös S. (*O. corniculata.*) Szára elágazó, megdülő, gyökerező, arasznyi; lev. hármások, levelkéi visszás

szívűek, hátrasimultak; kocsánja 2—3 virágú, er-nyős-fürtöcskékben. Vir. sárga, fekete csikokkal.

Orv. haszn., s gyógyereje: mint az előbbié.

Tiznősök.

Vérfürt. (Phytolacea L.) Csész o. Bokr. 5 szirmú, csészenemű, állandó; bogyói gömbölyűk, kevésé lelapított, 10 rekeszű, 10 magú, sötétveres.

berzsen V. (Phit. decandra L.) Level. tojáskerekek, hegyesek; vir. kocsányosak, merőn álló fürtön. (Festő szőlő, Alkermes, berzsen.)

Tenyészik: vadon Dalmátiában.

Orv. haszn. bogyója. Gyógyer: hős hashajtó, hánytató, készítménye: szörp.

XI. SEREG.

TIZENKÉTHÍMESEK.

Egynősök.

Füzény. (Lythrum L.) Csész. 12 fogú; virágzás után felül bezáródik, fogai váltogatva kisebbek; Bokr. 6 szirmú, szirmai a csésze torkáról nőttek. Tokja a bészárt csészében 2 rekeszű, sokmagú; himsz. 6—12. Virága piros.

réti F. (L. salicaria L.) Szára 4 szegű; lev. ellene-
sek; szíves lándzások; néha 3—4 egy gyűrűben,
vir. füzéresek; himsz. 12., 6-a kisebb. (Piros füzény.)

Tenyészik: leginkább nedves helyeken.

Orv. haszn. fűve s virága, gyökere. Gyógyer: Zsongöregbitő, erősítő, vérhasellenes.

Kopotnyák. (Asarum L.) Csész. bokrétanemű 3 osztatú, oldali porhonnal; anyaszára 6 karéjú; gyüm. 6 rekeszű Tok.

kerek K. (*A. europaeum* L.) Gyöke csuklós, sarjadzó, rojtos; bőrnemű lev. kettőzöttek, hosszan csupkások; szivűen vesealakúak, tompák, épegészek, szőröskések, felül fényesek; csupkájuk gyapjas; olykor igen gyapjas; tőkocsányá igen rövid, egy virágu; virága színe kívül zöldes — vérvörös, gyapjas, belül sötét biborszín; csupkája 2—3, kocsánya $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ új magas.

Tenyészik: széltében a hegyi erdőkben.

Orv. haszn. levele, hajdan divatban volt. Gyógyer: hányató.

Kétnősök.

Párló. (*Agrimonia* L.) Csész. 5 fogú, állandó, ezt ismét más pikkely csésze nőtte körül. Bokr. 5 szirmú, szirmai a csészéből pöttek. Magva 2, himsz: 10—20.

bojtorjános P. (*A. eupatorium* L.) Szára ágatlan; szárlevelei csonkatollasan szárnyasok, fűrészesek; virágai a szártetején, hosszú füzérben, sárgák; gyüm. horgas sertékkal borzas. (Párlófű.)

Tenyészik: száraz mezőkön, az utak mellett.

Orv. haszn. füve. Gyógyer: anyaváltoztató, oszlató.

Tizenkétnősök.

Fülfű. (*semper vivum* L.) Csész. 6—12 hasábú. Bok. 6—12 szirmú. Himsz. 6—12.

rózsás F. (*S. tectorum* L.) Szára felálló, felül ágas; lev. egymást hátalók; húsosak, prémesek, verhenyesek, sarjai először gömbölyűk, azután lev. rózsaneműen kinyílnak. Virága zöldes piros.

Tenyészik: régi házfödeleken, romladékok falain, s kősziklákon.

Orv. hasznú: füve (*h. sedi majoris.*) Gyógyereje: oszlató.

XII. SEREG.

HÚSZHIMESÉK.

Egynősök.

Mondola. (*Amygdalus L.*) Csész 5 metsz. Bokr. 5 szirmú; csontárjának makkja csontkemény, lika-csos. Fa v. Cserje.

csemege M. (*A. communis L.*) Lev. füzéresek, válla felül bibircsós, vir. kocsántalanok, többnyire párosak.

Tenyészik: kertekben, szőlő hegyeken.

Orv. haszn. magva. Gyógyere: enyhítő.

Szilva. (*Prunus L.*) Csész. 5 metszetű. Bokr. 5 szirmú. Csontárja héja csontkemény, kétfeléváló. Cserje v. Fa.

kerti Sz. (*P. domestica L.*) Fája közepszerű, levelei lándzsás tojás kerek; alul sinoros inúk; vir. 1—3, egy bimbóból.

Tenyészik: mivelés által.

Orv. haszn. mézga, gyümölcse, magva. Gyógyereje: tápláló, oszlató, készitm: szilvapép, lél, magvából: víz, s ennek ereje: enyhítő, hud hajtó.

kökény Sz. (*P. spinosa L.*) Cserje. Ágai tövishegyük; lev. körkörös — lándzsások; vir. magánosak; gyümölcse apró, gömbölyű, fojtós.

Tenyészik: mindenütt szőlők, ligetek s erdők körül.

Orv. haszn. gyümölcse; hajdan gyöke, héja s virága is. Gyógyereje: tápláló, összehúzó.

Medgy. (*Species pruni.*) Csész. 5 metsz. Csontárjának makkja csonthéjú; gömbölyű v. kevése lapított. Fa v. Cserje.

borizű M. (*P. cerasus* L.) Vir. ernyőneműek, bokrosok, bokrétái rövid kocsánosak; lev. tojás ke-
rek — lándzások, kopaszok, simák; gyümölcse
vörös v. fekete.

Tenyészik: mivélés által, de kies tájakon vadon is.

Orv. hasznú: gyümölcse: hajdan virága s mézgája
is. Gyógyereje: tápláló, hűtő.

Ötűsők

Körtvély. (*Pirus* L.) Csész. magzatfeletti 5 metsz.
Bokr. 5 szirmú, anyaszára 2—5, tövön szőrös.
Alma tokja 5 rekeszű. Fa.

birs K. (*P. cydonia* L.) Lev. épélük, puhák, selyem
tapintatúk; vir. magánosak, rövid kocsánúak; gyüm.
szősös, cikkelyes. Fája cserjenemű. (Birsalma.)

Tenyészik: kertekben, dombokon, erdőszéleken.

Orv. haszn. gyümölcse, s magva; az hűtő, eme
pedig lágyító a nyák tartalomtól.

Sokűsők.

Rózsa. (*Rosa* L.) Cs. alul hasas, hűsös, felül 5
metsz., v. hasábú. Bokr. 5 szirmú. Magvai szőrösők,
a bogynemű csésze oldalán, lev. szárnyasok.
Cserje.

százlevelű R. (*R. centifolia* L.) Gyümölcse tojásdad;
kocsánja borzas; szára borzas és fullánkös; nyelei
fullánktalanok.

Tenyésztetik a kertekben, hol sok faja pompá-
zik; de vadon is terem.

Orv. haszn. virága. Gyógyer: fanyar, zsongö-
regbitő.

Szederj. (*Rubus* L.) Cs. 5 metsz. Bokr. 5 szirmú;
gyümölcse csoportbogyó, egymagú, apró bogyók-
ból álló. Cserjesedő.

málna Sz. (*R. idaeus* L.) Szára felálló; borzasdad — fullánkös; lev. 5ével szárnyasok; a felsők szárnyasok s hármások; alól fejer molyhosok, nyelei válusok; gyüm: vörös.

Tenyészik; erdei vágásokban, sziklás helyeken.

Orv. haszn. bogyója. Gyógyer: enyhítő, hűtő, készitm. szörp, eczet.

Pimpó. (*Potentilla* L.) Csész. 10 metsz., minden másod metszése kissebb. Bokr. 5 szirmú: vaczka kicsiny, aszu; magva: sok, csupas, virága többnyire sárga, kevés fejer.

egyenes P. (*P. recta* L.) Szára merőn áll, gyöklev. hetesek; szár — lev. az alsók ötösek, a felsők hármások, levelkéi mélyen bevagdalt fogások; szirmai nagyok, visszás szívűek.

Tenyészik: száraz, homokos mezőken, utak, földek s szőlők körül.

Orv. haszn. gyöke. Gyógyer: zsongöregbitő, fanyar, seb hegesztő.

Csiklász. (*Geum* L.) Csész. 10 metsz., minden másod foga kissebb. Bokr. 5 szirmú; vaczka aszu; magva sok czikkelyű, kalász a hegyén, vir. sárga.

szezfűszagú Cs: (*G. urbanum* L.) Gyöke rojtos, szára felálló, v. felmenő; felül gallyas, borzas; lev. csupkások, borzasok; a gyökiek félszárnyas-tojásdadok, bemetszett fűrészesek s karéjosak; pálhácskái szárölelők, gombölyűek; kocsánjai végiek, 1 viráguk, felálló, nyulánkok, borzasok; a csésze borzas, visszahajlott; szirmai sárgák, kerek hegyűek s csésze hosszúk; gyüm. borzas kalász; s meztelen. Gyökének szezfű szaga és íze van. (erdei szegfű.)

Tenyészik: gyümölcsöseken, bokros, erdős helyeken.

Orv. hasz.: gyöke (*rad. caryophyllatae*.) Gyógyereje: izgató, zsongöregbitő, idegébresztő, lázellenes. Készitm. festvény.

XIII. SEREG.

SOKHÍMESEK.

Egynősök.

Gódiréz. (Chelidonium L.) Csész. 2 lev. lehulló.

Bokr. 4 szirmú, porfogó 2 karéjú; gyüm. 1 rekeszű becző, magvai ikrás taréjjal ellátvák.

czinadónia G. (Ch. majus L.) Kocsánjai ernyősök, level. szárnyaltak, és sokfélekep bevagdalt karéjasok; vir. sárga, mérges. (Nagy fecskető).

Tenyészik: árkok körül, erdőkbén, ligetekben.

Orv. hasz: gyöke s füve. Gyógyereje: izgató, oszlató, hudhajtó, féregellenes. Készitm. vonat.

Mák. (Papaver L.) Csész. 2 lev., nyíláskor leesik.

Bokr. 5 szirmú. Bib. nagy, kerek, száratlan, a magzaton fekszik. Tok 1 rekeszű, a megmeredt bibe alatt lyukad ki.

pipacs M. (P. rhoeas L.) Sima tokú; szára földszint álló szőrökkel borzas, sokvirágú; lev. szárnyasan hasadtak, bevagdaltak; tokja gömbölyű; vir. vörös.

Tenyészik: vetések, szántóföldek, s utak körül.

Orv. hasz: virága. Gyógyereje: enyhítő. Készitm. szörp s víz.

kerti M. (P. sommiferum L.) Szára sokvirágú; lev.

szárölelők, bevagdaltak; csész. és tokja sima. Virága vörös. de sokféle szinekkel, s teljesedéssel játszik.

Tenyészik: mivelés által a kertekben.

Orv. hasz: tokja s magva. Gyógyereje: enyhítő, bódító. Készitm. sajtolt olaj és szörp.

Szódokfa. (Tilia L.) Csész. 5 hasábú. Bokr. 5

szirmú. Tokja 5 rekeszű, bőrnemű, gömbölyű, tövön nyilik. Kocsánjára a nyelvalakú murvák félig reánőnek.

Hárs Sz. (*T. parvifolia* Ehrh.) Lev. szívűek, fűrészesek; alul az inak széllyel ágazásánál gyapjasok; vir. pilistelenek.

Tenyészik: vadon s mivélés által széltében.

Orv. haszn. virága. Gyógyereje: idegébresztő, oszlató, izzasztó. Készitm. viz.

Kétnősök.

Bazsál. (*Paeonia* L.) Csész. 5 lev. Bokr. 5 szirmú. Bibé. 2—5 szíratlanok. Tok 2—5 sokmagú; magvai színesek.

rózsa B. (*Poe. officinalis* L.) Lev. sokszorszárnyaltak, kopaszok; lev. karéjasok, karéjai széles lándzsások; virága sötét vörös. (Bazsa rózsa.)

Tenyészik: kertekben mivélés által.

Orv. haszn.: gyöke, virága s magva. Gyógyereje: görcsellenes.

Háromnősök.

Sisakvirág. (*Aconitum* L.) Csész. o. Bokr. 5 szirmú; a felső nagy, kámzsaképu, előre borul; abban két kocsányon álló csuklyás pilis. Tok 3—4 beczőnemű. Mérges.

kucsmás S. (*A. cammarum* L.) Pilis sarkantyúi felgömbülttek; ajakai lándzsások, egyenesek, hegyesen csorbák; bokr. sisakja kupos, felnyúló; lev. 5 hasábuk, homályosak; sallangjai hosszúdad ékformák, 3 foguk, fogasok.

sugár S. (*A. neomontanum* W.) Pilis sarkantyúi felgömbülttek, tompák: ajakai hátra göngyöldöttek, 2 foguk; bokr. sisakja gömbölyű; lev. ötösök, fényesek; sallangjai széles lándzsások; apró fogasok; kocsánjai kopaszok. Vir violaszinű.

katika S. (*A. napellus* L.) Pilis sarkantyúi egyenesek, tompák; bokrét: sisakja domború; lev. fénye-

sek, 5 hasábúk; szára merőn álló, ágatlan; tok 3; virága viola szín. (Katika répa, kék sisakfű.)

Tenyészik: a magasabb erdős hegyek déli részein.

Orv. hasz: füve. Gyógyereje: izgató, hudhajtó, bódító, könnyen ártalmas. Készitm. vonat, festvény.

Soknősök.

Kökörcsin. (Anemone L.) Csész o. Bokr. 5—9 szirmú. Magva sok; az anyaszár rajtok marad, s némellyekben csákóalakra kinő; szára ágatlan; a virág alatt levélgállér; lev. füzöttek, v. hasogattak.

leány K. (Anemone pulsatilla L.) Lev. kétszer szárnyaltak; levelkái sallangosak; szirmai egyenesek, viola színűk. (Szederjes kökörcsin.)

Tenyészik: száraz mezőken tavasz elején.

Orv. haszn, füve. Gyógyer: izgató.

Bérese. (Clematis L.) Cs. o. Bokr. 4 szirmú, ritkán több, Magvai csákósak.

lótorma B. (Cl. erecta L.) Levelei szárnyasok, levelkái tojáskerekek, lándzsások, épek; vir. felálló, fejérek. (Erős fű.)

Tenyészik: cserjés, hegyes, sziklás helyeken.

Orv. hasznú: füve s virága. (Flamulae Jovis.)

Gyógyer: nagy mértékben izgató, hudhajtó, izzasztó, könnyen mérgező.

Hunyor. (Helleborus L.) Csész. o. Bokr. 4—5 s több szirmú; pilis sok, kétágúak, csövesek. Tok 3—4 s több.

fekete H. (H. niger L.) Tőkocsánja leveletlen, 2 ágú, ágai legtöbbször kétkét virágú; gyöklev. bőrne-műek; csupkái kétfelé nyilók, s levelei a nyílás belrészén ülnek. Vir. fejr.

Tenyészik: lapályos, sűrű erdőkben.

Orv. haszn. gyöke. Gyógyer: csipős, bódító, izgató, hascsikaró, könnyen ártalmas.

XIV. SEREG.

KÉTFÖBBHÍMESEK.

Fedetlen magúk.

Tarorja. (Teucrium L.) Csész. 5 fogú. Bokr. felső ajka meghasadt, oldalas, sallangjai konyák; alsó ajka közép taréja kicsipett, széles; hímsz. a felső ajak hasadásán felnyulók.

gamandor T. (T. chamaedrys L.) Szára felül görgeteges, megdülő, vagy felnyuló, allján gallyas; levelei szőröskés — borzasok, csupkásan végződők, tojásdad — hosszúdadok, szabdaltan csipkésék, vastagocskák; gyűrűje felvirágos, 3 virágú, mellyek apró kocsánuk, egyoldaliak. Vir. fejérek vagy biborszínűek; Csész. hosszas, bíboroskás egész v. fűrészes murvákkal. (Zsuzsánka, kiscserlevelűfű.)

Tenyézik: száraz, hegyes, homokos vidékeken.

Orv. haszn. füve. Gyógyer: zsongöregbitő, lázellenes, oszlató.

hagymaszagú T. (T. scordium L.) Szára buglyos (elterült), négyszegű, gyapjas, félgalyjas; lev. simácskák, ülők, hosszúdadok; gorombán fűrészes fogasok; hártyások; gyűrűje 5 félvirágú, vir. kocsányosak, egysorosak. Csész. gyapjas; vir. bíbor színűek. A megdörzsölt növény szaga: hagymanémű.

Tenyézik: nedves, lapályos, mocsáros helyeken.

Orv. hasz. füve virágával. Gyógyer: oszlató, idegébresztő, zsongöregbitő, izzasztó, féregellenes, úgy szinte fenékesedés ellenes. Készitm: víz és eczet.

Szatorja. (Satureja L.) Bokr. nyaka a csészénél rövidebb; felső ajka feláll, tompa; alsó ajka három

hasábú; himsz. széllyel állanak, porhonzai összeahajolnak.

borsos Sz. (*S. hortensis* L.) Szára fűnemű, terepély, ágbogas; lev. szálas lándzsások; kocsánjai 2 virágúak. (Borsfű.)

Tenyészik: önkint a magyar tengerparton.

Orv. haszn. füve. Gyógyer: élesztő, hudhajtó, izzasztó.

Izsóp. (*Hissopus* L.) Himsz. széllyelálló, a bokrétánál hosszabbak. Bokr. felső ajka egyenes, rövid lapos; az alsó 3 hasábú.

kerti I. (*H. Officinalis* L.) Vir. gyűrűsen fűrtősek, egyoldaliak; alsó ajkának hasábjá 2 karéjú; lev. lándzsások; csészefogai hegyesek.

Tenyészik: önkint a tengerparti vidékeken.

Orv. haszn. füve s magva. Gyógyer: szétbontó, zsongöregbitő, mell-szer. Készitm: víz, s égényolaj.

Levendula. (*Lavandula* L.) Cs. tojásdad. Bokr. 3 felső s 2 alsó metsz. kerekded, csak nem egyenlő. Himsz. a szírom nyakában lappangók.

szagos L. (*L. spica* L.) Lev. nyeletlenek, lándzsás szálasok; szegett szélük; gyűrűs füzérje pusztás, hosszú, leveletlen.

Tenyészik: vadon a tengerparti tájakon.

Orv. haszn. virága. Gyógyer: élesztő, készitm: víz, s égényolaj.

Ménta. (*Mentha* L.) Bokr. 4 metsz., metszetei majd nem egyenlők; himsz. széllyel állók, ketteje nagyobbacska; magva 4, a csésze fenekén.

fodor M. (*M. crispa* L.) Füzére tömött gombos gyűrűből áll; levelei csupkátlanok, szívűek, fodrosak, puha szőszösek; himszálai bokréta nagyságúak.

Tenyészik: mivelés által.

Orv. haszn. füve. Gyógyer: élesztő, izzasztó.

Készitm: víz.

borsos M. (*M. piperita* L.) Füzerei gombos gyűrűsek; lev. tojáskerekek, füzéresek, nyelesek. himsz. a bokrétánál rövidebbek. (Bors izű.)

csombor M. (*M. pulegium* L.) Szára hengerded, gyökerező; vir. gyűrűsek; lev. tojáskerek, tom-pacsípkések, csupkárafutók, kopaszok; himsz. a bokrétánál hosszabbak. (Putnok.)

Tenyészik: mezőken az árkok mellett.

Orv. haszn. füve virágával együtt. Gyógyer: élesztő, idegébresztő, feloldó. Készitm: víz, égény olaj, lél.

Bepkény. (*Glechoma* L.) Cs. 5 fogú, 15 gerinczű v. barázdaú; porhonjai keresztalakban összeállanak.

kétiks R. (*G. hederaceum* L.) Lev. vesealakú, csipkések; virágzó szára felálló. Tavasz előtt, olykor később porhonjait elveszti.

Tenyészik: nedves földéken s mezőken.

Orv. haszn. füve. (*h. hederæ terrestris*.) Gyógyer: zsongöregbitő, oszlató.

Pemet. (*Marrubium* L.) Cs. gyertyatartóképű, 1—10 fogú, 10 tinórú. Bokr. felső ajaka szálás, egyenes, kétágú.

orvosi P. (*M. vulgare* L.) Csész. 10. fogú, fogai horgas végűk; lev. kerekdedek; v. tojás kerek; ránczos — eresek, fogasok, zöldék, gyűrűi tömötték.

Tenyészik: homokosokon, romok és falak körül.

Orv. haszn. füve. Gyógyer: zsongöregbitő, oszlató, izgató, (mellszer). Készim: vonat.

Murvapikk. (*Origanum* L.) Virágait murvapikkelyek borítják; 4 szegű barkaalakban fedelékesen, Cs. 5 fogú v. ajkas, v. 2 levelű. Bokr. felső ajka felálló, lapos.

szurokszagú M. (*O. vulgare* L.) Barkái tágmurvások; gömbölydedek; murvái színesek, a csészénél hosszabbak. Csész. hengeres 5 fogú; himsz. a bokrétánál hol hosszabbak, hol rövidebbek.

Tenyészik: mivelés által.

Orv. haszn. füve s virága. Gyógyereje: ideg-
ébredtő, zsongöregbitő, oszlató. Készitm: égény
olaj.

Démutka. (Thymus L.) Csész. v. ajakas, v. ren-
des 5 fogú; virágzás után a csésze torzsát szőrök
zárják be, v. pedig a csésze fogai.

kakuk D. (T. serpyllum L.) Vir. gombosak, szárai
terjedők, lev. laposak, tompák, vállban prémesek.
(Kakukfű, vad csombor.)

Tenyézik: száraz, homokos mezőken, erdőkben,
ezek utja körül, s cserjésekben.

Orv. haszn. füve. élesztő, idegebresztő. Gyógyer:
Készitm: víz, égény olaj, lél.

kerti D. (Th. vulgaris L.) Vir. gyűrűs füzéresek;
szára felálló, lev. füzészesek tojáskerek, hátra-
hajlódók. (Balzsam fű, olasz, v; kerti kakukfű.)

Melissza. (Melissa L.) Csész. 2 ajakú, a felső la-
pos 3 fogú, az alsó hegyes, 2 fogú. Bokr. felső
ajka boltos szabású; alsónak középhasábja szíves,
vagy tojáskerek.

czitromszagú M. (M. officinalis L.) Vir félgyűrűsek,
egy virágú kocsánokkal; murvái hosszudadok nye-
lesek lev. tojáskerek, hegyesek, füzéresek. (Méh-
fű, czitromfű.)

Tenyézik: vadon a Bánátban, nálunk mivelteik,
de elszaporodás által a miveletlen helyeken is, mint
romok körül, kertgátokban.

Orv. haszn. füve. Gyógyer: idegebresztő, fel-
oldó, görcs- ellenes. Készitm. víz, égény olaj,
lél, és szörp.

Magrejtősök.

Pintyő. (Antirrhinum L.) Csész. 5 levelű. Bokr.
tövön kifelé csúcsot alakít, úgy az ínje s ajkak közt,
többnyire a bokrétát bezárja. Tok 2 rekeszű.

gyujtován P. (An. linaria Bauch.) Szára sugár, lev. lándzás — szárborítók; füzerei a szárhegyen, egymást hátaló kocsántalan virágokkal.

Tenyészik: száraz, homokos mezőken s vetések körül.

Orv. haszn. füve s virága. Gyógyereje; hudhajtó, enyhítő, aranyérelles.

Tákajak. (Scrophularia L.) Cs. 5 fogú. Bokr. gömbölyded, felfordult, fonák. Tokja 2 rekeszű.

bodza T. (Scroph. nodosa L.) Szára tompa 4 szögű; lev. nyelesek, szívűek, fűrészesek, simák, háromlú; Vir. a szárhegyen, kétágú bugában, sárgások. (Fekete cseresznye.)

Tenyészik: nedves helyeken patakok s mocsárok mellett.

Orv. haszn. füve s gyöke. Gyógyer: izgató, oszlató.

Gyűszűvirág. (Digitalis L.) Csész 5 hasábú, egyetlen. Bokr. harang — v. gyűszűképű, kevésé 4—5 karéjos v. fogú; Tok tojásdad, 2 rekeszű.

piros Gyű. (D. purpurea L.) Csész. hasábjai tojás-kerek, hegyesek; bokr. tompa; felső ajaka ép; virága piros.

Tenyészik: mivelés által a kertekben.

Orv. haszn. levele; hajdan füve s gyöke is. Gyógyer: bódító, hudhajtó, könnyen hánytató, mérgező, halálos. Készitm: vonat, festvény, ír, tapasz, égvényke.

XV. SEREG.

NÉGYFÖBBHÍMESEK.

Táskások.

Torma. (Cochlearia L.) Táskája csorbavégű, degesz, érdes, szívű, kopácsai duczosak, tompák; néha a táska épvégű.

kalán T. (C. officinalis L.) Gyöklev. nyelesek, szívűkerekdedek; szárlev. hosszúdadok, kikanyargaltott élűek, szára ágas.

Tenyészik: vadon a havasokban, nálunk mivel-tetik.

Orv. hasznú. friss füve. Gyógyereje: élesztő, iz-gató, súlyellenes. Készitm: lé! és víz.

orrtekerő T. (C. armoracca L.) Gyöklev. széles lánd-zsás — Csipkések; szárlev. hosszú lándzsások, sal-langosak; táskái egyfelől domborúk. (Torma.)

Tenyészik: leginkább homokos földben.

Orv. haszn. friss gyöke. Gyógyereje: nagyon iz-gató, vörösítő, súlyellenes. Készitm: víz.

Retek. (Raphanus L.) Csész. felálló, alaphan fél-zacsós. Szirmai nyakaskások. Gyüm. gömbölyes, csomós, sokizű; magvai egysorosak, függők.

repcsén R. (R. raphanistrum L.) Szára felálló, göm-bölyded, gallyas; lev. félszárnyasok, érdesek; vir.fürtösek; csész. színes; kitűnő szép bokr. fehér, sárga v. bíboroskás, mélyebben erezett; gyüm. me-rők, míg éretlenek gömbölyűk, aztán izültek.

Tenyészik: mindenütt a földeken, vetések közt.

Orv. haszn. Gyöke. Gyógyer: rágó, izgató; súlyellenes.

Beczősök.

Zsombor. (Sysimbrium L.) Csészlev. s szirmai szétnyílnak; beczője némely fajokban táskanemű; a többiekben hosszú, sugár, feszes, kopácsai alólól hasadnak fel; egyenesek.

zsásza Zs. (S. Nasturtium L.) Lev. szárnyasok; le-
velkéi kerekdedek v. szívűek; táskakocsányai hát-
raszegettek, (Vizi torma.)

Tenyészik: nedves helyeken, kiöntésekben, árkok körül.

Orv. haszn. gyöke. Gyógyereje: rágó, izgató, súlyellenes.

Repcze. (Synapis L.) Csészelev. terepélyesen szétnyíltak. A nagyobb himsz. tövén külről, a kisebbben belről egy ikra. Mag, gömbölyű.

fehér R. (S. alba L.) Beczője borzas; orra kardalakú, hosszú, görbe; 4 szegded; magva fejr, v. verhenyes.

Tenyészik: a földeken vetemények körül.

fekete R. (S. nigra.) Beczője kopasz, szárrafekvő; orra 4 szegü. (Répcsén.)

Tenyészik: a műveltekben, s vetések körül.

Orv. haszn. mind fejr-, mind feketének magva. Gyógyereje: élesztő, oszlató, hudhajtó, izgató, súlyellenes; külsőleg lobot, s vörös bőrt okoz. Készitm: olaj.

XVI. SEREG.**EGYFALKÁSOK.****Sokhímeselek.**

Ziliz. (Althea L.) Csész. kettős; a külső 6—9 metsz. Tokjai, v. korszovátjai 1 magú; gyűrűs karikában az anyaszár körül.

makola Z. (*Al. officinalis L.*) Az egész lágyan molyhos; szára fellálló, egyszerűskés; levelei csupkások, váltvák, az alsók szívűen — a felsők tojásdad — lándzások; szokatlanúl 3 — 5 karéjasok; egyenetlenül fogasok; kocsánjai tengelyiek, egyszerűk, sokvirágúak; a levélnél kurtábbak. Cserje 8—10 fogú, áralakú pálhákkal. Vir. vöröskés, ritkábban fejér, biborszínű erekkel. (Fejér mályva.)

Tenyészik: nedves mezőkben, árkokban, utak körül.

Orv. haszn. gyöke, füve, virága s magva. Gyógyereje: enyhítő, lágyító, lobellenes. Készitm. szörp, ziliz tézsta, ir; lagyító, s mellgyógyszerekhez járul.

Mályva. (*Malva L.*) Csész. kettős, a külső 2—3 lev.; tokjai v. korszovátjai 1 magú gyűrűs karikákban az anyaszár körül.

kerek M. (*M. rotundifolia L.*) Szára lecsepült; lev. szives kerekdedek, 5 karéjú szabású; gyümölcs-kocsánjai lefordulnak. Vir. vörös, v. fejér. (Apró v. kerek mályva, kis papsajt, kis lágyító fű, úti mályva.)

erdei M. (*M. sylvestris L.*) Szára felálló, szőröskés, érdes, gallyas; lev. szőröskések, váltvák, hosszan csupkások, szívűen gömbölyesek, 5—7 karéjasok, hegyesek; kocsánai, s csupkái szőrösek; vir. ké-kellő-fejér v. veres. (Nagy papsajt.)

Tenyészik: száraz, homokos földben, romok körül.

Orv. haszn. az elsőnek levelei, ennek pedig virága. Gyógyereje: lágyító, oszlató.

XVI. SEREG.

KÉTFALKÁSOK.

Hathimesek.

Füstike. (*Fumaria L.*) Csész 2 lev. Bokr. társzabású, sarkantyús; torka 4 szegű, innemű mivel bezárva. Himsz. 2., hártyanemű, mindeniken 3 porhon. Gyüm. táska.

földi F. (*F. officinalis.*) Szára szétágazó; lev. sokszor füzöttek; levelkéi ékalakún lándzsások, bevagdaltak; tokja gömbölyű, 1 magú. Vir. veres.

Tenyészik: földeken, kertekben, hegyi utak körül.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: zsongöregbitő, élesztő, oszlató. Készitm. vonat.

Nyolczhimesek.

Csészeszárny. (*Polygala L.*) Csész. 5 levelű, ketteje nagyobb, virágzaskor színes. Bokr. 2 szirmú, a felső rövid, hengeres, az alsó lapított; himszálai összenöttek; hüvelye szívkepű, 2 rekeszű.

pacsirta Cs. (*Po. vulgaris L.*) Lev. szálal-lándzsások; vir. fürtösek; csészeszárnyai 3 inúk; vir. kékes-veres. (Téjhozó fű.)

Tenyészik: széles, homokos legelőken, lapályon, mint hegyen.

Orv. hasznú: az egész növény. Gyógyereje: zsongöregbitő, mell s gyomorszer. Készitm. vonat.

keserű Cs. (*P. amara L.*) Szára meredt, lev. tompák, gyöklev. visszás-tojaskerekűek; vir. fürtösek; csészeszárnyai 3 inúk, tompák, a bokrétánál hosszabbak. Vir. kékveres, v. fejér.

Tenyészik: száraz, homokos földben, hegyen s mezőken.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: zsongőregbitő.
Készítm. vonat.

Tizhimesek.

Iglicz. (Ononis L.) Cs. 5 szálas hasábú. Himsz. mind összenölvék hasadás nélkül; hüvelye puffadt; lev. hármások v. négyesek.

tövises I. (Ononis spinosa L.) Kóró ágai tövisesek; alsó levelei hármások; levelkéi landzsások, fűrészesek; vir. a levéltöveken vörösek. (Gerlicze tövis.)

Tenyészik: mezőn s utak mellett.

Orv. haszn.: gyöke, hajdan füve is. Gyógyereje: higitó, hudhajtó. Készítmény: szörp.

Babó. (Vicia L.) Csész. 5 fogú. Anyaszárán a bibe alatt a csónak felől egy bokor szőr. Többnyire mind gindárszárú, kacsosak, kapaszkodók. Lev: szárnyasok.

Bab. B. (V. faba L.) Szára merőn álló; vir. hármával; levelei csupkátlanok; levelkéi tojáskerekek, épélűek; pálhái nyilképűek; (kerti bab.)

Tenyészik: mivelés által.

Orv. hasznú: magva, lisztje. Gyógyereje: enyhítő, oszlató.

Higviricz. (Glicírhiza L.) Csész. 5 fogú; csónakja 2 szírmú, hüvelye lapított tojásdad, kevés magú; virágz. fűrtös; levelei páratlan-szárnyasok.

ikrás H. (Gl. glandulifera L.) Vir. fűrtösek; hüv. ikragom hegyű sertékkal borzasok; lev. hosszudad lándzsások, csorbák alól enyves-szőrösek; pálhái igen aprók, elenyészők. Vir. violaszin.

Tenyészik: vadon több helyeken.

tüskés H. (G. echinata L.) Vir. a levéltövekről, hüv. tüskések 2 magú; levelkéi lándzsás tojáskerekek, tompák, kopaszok; vir. violaszin.

Tenyészik: nedves földben, Duna és Tisza mentiben.

Orv. haszn. gyöke. Gyógy: oszlató, lágyító, mel-
lenyhitő, melltisztító. Készitm: vonat, szörp, tészta;
összetételekhez javítókép járul.

Boka. (*Astragalus L.*) Cs. 5 fogú; hüvelye foka
besüppedt; annálfogva 2 rekeszü; 2 szabású; min-
denik rekeszben 1 sor mag. Lev. szárnyasok.

száratlan B. (*A. exscapus L.*) Vir. gyökérről nőttek,
csoportosak, alig kocsánosak. Csész. rásimúlt, sző-
rös; hüvelyei hosszúdadok; lev. tompák.

Tenyészik: homokos legelőken.

Orv. haszn. gyöke. Gyógyer: zsongőregbitő, osz-
lató, izzasztó, hudhajtó, anyagváltoztató.

Lóhere. (*Trifolium L.*) Csész. 5 fogú; hüvely, a
csészénél ritkán hosszabb, ki nem nyíló, 1—2 magú;
lev. hármasok.

somkóró L. (*T. fibrinum officinale W. I., Melilotus*
off. L.) Szára felálló, pálhái épek; lándzás árképük;
vir. sárga. (Somkóró, datkóró.)

Tenyészik: széltében földéken, utak s legelők és
réteken.

Orv. haszn. füve s virága: Gyógyer: oszlató,
lágyító, enyhítő. Készitm. tapasz.

XVIII. SEREG.

SOKFALKÁSOK.

Sokhímesek.

Czitrom. (*Citrus L.*) Csész 5 fogú. Bokr. 5 szirmú;
szirmai hosszasok; porban többnyire 20. Hímsz.
hengeresen állanak, hol több, hol kevesebb tagba
összefonva. Bogyója sok rekeszü. Cserje.

török Cz. (*C. medica L.*) Csupkái szálások, lev.
tojáskerekék, kihegyezettek.

Tenyészik: vadon a tengerparton; nálunk mivélés által.

Orv. haszn. gyümölcse, s ennek héja, sava. Gyógyereje: enyhítő, feloldó, súlyellenes. Készitm: sav, szörp, vegyletekhez is járul; héja ereje: élesztő, erősítő fűszerekhez vegyítettik.

narancs Cz. (*C. aurantium L.*) Nyelei gatyások.

Tenyészik: a tenger parton.

Orv. haszn. gyümölcse s ennek héja, Gyógyer: gyümölcse enyhítő, hűtő; ennek héja: izgató, melegítő. Készitm: szörp, héjából, festvény, fűszerekhez járul.

Háromnősök.

Linka. (*Hypericum L.*) Csész. 5 hasábú. Bokr. 5 szirmú; hímsz. sok, tövön összenőve. Anyaszára 3—5. Tok szintannyi rekeszű; vir. sárga.

csengő L. (*H. perforatum L.*) Szára 2 élű; lev. pettegettek. Vir. 2 ágú, sátorozók; csésze hasábjailándzsások. (Csengő, orbáncz fű.)

Tenyészik: réteken, s nedves mezőken.

Orv. haszn. füve s virága. Gyógyer: élesztő zsongőregbitő, anyagmásító.

XIX. SEREG.

EGYÜTTNEMZŐK.

Egyenlönösök.

Félszer-viráguk.

Pozdor. (*Scorzonera L.*) Csész. födelékes, pikkelyes szélű; vaczka kopasz. Bób. tollas, száratlan. Mag. hosszudad. Virág, többnyire sárga.

artifi Poz. (*S. hispanica* L.) Szára ágas leveles, lev. szárölelők, lándzsások épek, vállban apró füzéresek.

Tenyészik: réteken, de erdőkben is.

Orv. haszn. gyöke. Gyógyer: anyagváltóztató.

Saláta. (*Lactuca* L.) Vaczka kopasz; csésze födelékes, hengeres. Bób. szőrös, száras. Mag. sima. Virág. sárgás.

kerti S. (*L. sativa* L.) Szára sátorozó, gyöklev. ke-rekítették, szárlevelei szívűek.

mérges S. (*L. virosa* L.) Szára meredt, gömbölyü, alól tüskés; felül, sima, gallyas; lev. földszint állók, szárölelők, tompahegyűk. Vir. ágbogasok.

Tenyészik: utak, kerítések körül, erdei vágásokban.

Orv. haszn. füve, hajdan magva is. Gyógyer: hudhajtó, bódító, mérges, mellenyhítő; készitm: vonat.

Pitypang. (*Leontodon* L.) Vaczka kopasz. Csész. 2 soros. Bób. szőrös, száras. Tökocsán. 1 virágú; bördős. Vir. sárga.

pongyola P. (*L. taraxacum* L.) Külsész. leálló, lev. kaczuosak; kopaszok; hasábjai lándzsások, kopaszok. (Bimbó fű, gyermeklánczfű.)

Tenyészik: mindenütt, kivált nedveskés földben.

Orv. haszn. gyöke s füve. Gyógyer: zsongöregbitő, anyagmástitó, olvasztó. Készitm: vonat.

Hatány. (*Cichorium* L.) Vaczka kevése polyvás, Fészke tövön pikkelyes. Bób. egy bokrocska polyva. Vir. kék. ollykor feje.

mezei K. (*C. intibus* L.) Szára elágazó; vir. az ág s levéltöveken 2—3 mával; kocsántalanok; levelei kaczuosok. (Katangkóró.)

Tenyészik: mindenfelé mezőken, romok, udvarok, kertek körül.

Orv. haszn. gyöke, hajdan az egész növény. Gyógyer: oszlató, anyagváloztató, hudhajtó. Készitm. vonat, szörp.

Csőves virágvak.

Bojtorján. (*Arctium L.*) Vaczka polyvás; fészke gömbölyű; pikkelyei behajlott horoghegyűek. Bób. sertepolyvás.

keseűlapu B. (*A. lappa L.*) Gyöklev. nagylabodások; szárlev. szívűek, nyelések, aprófogasok, fészkei kopaszok. (széles lapu.)

pókhálós B. (*A. bardana W.*) Az elsőtől abban különbözik, hogy szárlevelei épélük: fészkei pókhálós szöszösek.

Tenyészik: földeken, réteken, árkok s utak körül.

Orv. haszn. gyöke, (*rad. Bardanae.*) hajdan füve s magva is. Gyógyer: hígító, anyagmásító, oszlató, izzasztó, hudhajtó.

Nősözvegyek.

Virádiecs. (*Tanacetum L.*) Vaczka kopasz; fészke félgolyó, szögletes sima; gallyas, fedelékes. Virágcsái; a belsők 4 fogú, a karimán levők, v. 3 fogú, v. szírmatlanok. Bób, párkányos.

giliszta V. (*T. vulgare L.*) Szára felnyúló, szögletes, sima, gallyas lev. váltvák, simák, az alsók kétszer szárnyasan hasadtak; a felsők ülők, szárnyason hasadtak; valamennyi sallangos, hosszúdad lándzsás, szabdaltan fűrészes; vir. tekéskések, kocsányosak, aranyszínűek, sátorosak; sátoraik végiek; fészkek lev. lándzsások, hegyesek, zöldsárgák.

Tenyészik: mocsáros, széksós lapályban, ritkán erdőkben.

Orv. haszn. füve, virága s magva Gyógyer: élesztő, zsongöregbitő, idegébresztő, féregellenes, hudhajtó. Készitm. égény olaj.

Üröm. (*Artemisia L.*) Vaczka alig szőrös. Fészke földelékes; pikkelyei kerítettek, egymásra fekvők; karima virágai szirmatlanok. Bób. o.

fekete Ű. (*A. vulgaris L.*) Lev. alól molyhosok; szárlev. szárnyasan hasadtak; fallangjai lándzsások, itt ott fogasok, hegyesek, felső levelei épek, szálasok, lándzsások; fészkei molyhosok, hosszúdadok, felálló, alig kocsánosak. Szára embernyi magas.

bárány Ű. (*Ar. pontica L.*) Lev. alól molyhosak; szárlev. kétszer szárnyaltak, szára felálló, levelkái szálasok, fészkei kocsányok, bókolók.

Tenyészik: száraz legelőkön s réteken, kövecses helyeken.

Orv. haszn. az elsőnek: gyöke (*radix artem.*) — ennek füve, s virágja (*Summitates.*) Gyógyer: élesztő, erősítő, gyomorszer.

fejér Ű. (*A. absinthium L.*) Gyöklev. háromszor szárnyason hasogattak; szárlev. 1—2 szer szárnyason hasadtak, hamvasok; sallangjai lándzsások; szára felálló; fészkei kocsánosak, bókolók.

Tenyészik: száraz, kövecses, homokos helyeken.

Orv. haszn. füve virágjával. Gyógyereje: zsongőregbitő, gyomorerősítő, oszlató, féregellenes, izasztó. Készitm. vonat, víz, főtt s égény olaj, többféle festvények.

Szattyú. (*Tussilago L.*) Vaczka kopasz; fészke hengeres, pikkelyei egyenlők. Vir. sugárosak, v. sugártalanok. Bób. hajszás.

lökörmű Sz. (*Tussilago farfara L.*) Tökocsánja 1 vir. szárrafekvő, murvapikkelyes. Virágz: sugáros; lev. szívűek, fogasok, alul szőrösek. (Kis, édes lapu.)

Tenyészik: nedves, agyagos földben, árkok, folyók körül.

Orv. haszn. füve, gyöke, és virága. Gyógyereje: mellbajellenes.

Sertecsek. *Inula L.*) Vaczka kopasz. Fészke földelikes. Vir. sugáros; pohron csöve alatt ferteszálak nyúlnak le; minden két himsz. közt 2 szőrös Bób.

örvény S. (*I. helenium L.*) Szára felálló, magas, felül ágas; alul barázdás, gyapjas, érdes; lev. ránczosak, felül érdesek, alul molyhosak, fűrészkes fogasok; a gyökiek, s alsó száriak nagyok, tojásdad lándzsások, csupkába vékonyulók; a száriak váltvák, szivüen lándzsások, félszárölelők; vir. kocsánosak, végi és tengelyiek, félsátrosak; fészük lev. tojásdad lándzsások, molyhosok. Vir. feltűnően szépek, a tányér és sugár virágcsái sárgák.

Tenyészik: az árkokban, nedves, széksós földeken.

Orv. haszn. gyöke (*enulae*). Gyógyereje: élesztő, zsongöregbitő, gyomorjavító, izzasztó, féregellenes. Készitm. vonat.

Kappanök. (*Arnica L.*) Vaczka kopasz; fészke pikkelyei egyenlők; sugár virágaiban többnyira 5 himszál porhon nélkül. Bób szőrös, sugárai lándzsások, 3 fogúk.

hegyi K. (*Ar. montana L.*) Szárán két ellenes lev.; lev. tojaskerekűek, épek. (Olasz útifű.)

Tenyészik: a karpátokon.

Orv. haszn. gyöke, virága, hajdan füve is. Gyógyereje; élesztő, izzasztó, hudhajtó, szélhűdés ellenes, sebhegesztő, émelygést, hányást is okozó. Készitm. vonat, égény olaj. festvény.

Rukercz. (*Bellis L.*) Vaczka kopasz, kúpos; fészke félgolyó, egyenlő pikkelyekkel; magva visszás tojásdad; vir. sugáros.

szásssorszép R. (*B. perennis L.*) Tőkocsánja 1 virágú, leveletlen; egyenlő pikkelyekkel; magva visszás tojásdad; lev. visszástojáskerekűek, csipkés, inasok. (Kis nádalyfű.)

Tenyészik: itt ott a homokos legelőken, gyakrabban a réteken, szigeteken.

Orv. haszn. füve s gyöke. Gyógyereje: élesztő, görcsellenes.

Pártamag. (Pyrethrum Willd.) Vaczka kopasz; fészke félgolyófedelékes; magv. pártás; csésze pikkelyei hegyesek. Vir. fejérsugárak.

nádra P. (Py. parthenium Willd.) Szára felálló, száras; sátorozó virágai a fészeknél nagyobbak; lev. szárnyasok, tompák, hasgattak; fogasok. (Kerti szegfű, bécsi nádra.)

Tenyészik: a kertekben, romok, s faluk körül.

Székfű. (Matricaria L.) Vaczka kopasz, hengeres-kúpos. Csész. lapos, födelékes, aszottas szélű pikkelyekkel. Bób. o.

orvosi Sz. (M. chamomilla L.) Sugár szirmai derék virágzaskor s délben terepélyen kiállanak; azután lekonyulnak; lev. kétszer szárnyasok, csészepikkelyei tompácskák. (Szikfű.)

Tenyészik: száraz, homokos földben, falak, kerítések körül.

Orv. haszn.: virága, hajdan füve is. Gyógyereje: az előbbiével együtt: görcsellenes, idegébresztő, zsongöregbitő. Készitm. vonat, víz, főzött s égény olaj, szörp.

Montika. (Anthemis.) Vaczka polyvás. Fészke félgömb, sugár, szirma 5-nél több. Bób nincs. Belvir. sárgák, sugárai fejérek. Lev. szárnyason hasadtak.

imely M. (A. pyrethrum L.) Szára heverő. gyakran 1 vir.; lev. háromszor szárnyaltak, levelkái szárnyasok. (Imelyfű.)

Tenyészik: hegyes legelőkön s cserjesben,

Orv. haszn. virága. Gyógyereje: görcsellenes, idegébresztő. Készitm. víz, égény olaj.

Cziczkóró. (*Achillea L*) Vaczka polyvás. Fészke tojásdad, fedelékes; sugár szirmai 4—5 egész 10ig. Bób. o.

egérfarkú Cz. (*A. millefolium L.*) Simácska. Szára felálló, görgeteg, vonásos, felül gallyas; lev. kétszer szárnyason hasadtak, sallangjai legtöbbször ösztörűsök (decussans), vonalúak, 3—4 hasadású fogakkal, szárnyas egész gerinczűek; az alsók csupkások; vir. sátorosak; e sátorok végiék, fél-tetőzők, összetettek. Vir. legtöbbször mocskosan fejeerek, jószagúak. Van egy faja, melly nedves legelőkön, réteken tenyészik, rózsaszínű virágokkal; ez nem olly szagos, simább, lev. hegyesebbek, de kevésbé szegettek; (veres cziczkóró, cziczkafark.)

Tenyészik: legelőkön, réteken, szántóföldeken.

Orv. haszn. füve virágával (*summitates millefolii.*) Gyógyereje: idegébresztő, zsongöregbitő, oszlató. Készitm. égény olaj.

Nős szűzek.

Csüküllő. (*Centauria L*) Vaczka sertés. Vir. sugárban tölcserűk, egyenetlen metszetűek, a belsőknél többször hosszabbak. Bób szőrös. Fészke fedelékes, sokalakú pikkelyekkel.

áldott Cs. (*C. benedicta L.*) Fészkei kétszeresen tövisesek, levélgallérosak; lev. lefutó szabásuak, tövis-fogasok; sugár szirmai 3 fogúak, aprók. Vir. sárgák. (Pápafü, áldottfü.)

Tenyészik: hegyes mezőkön, homokdombokon, erdőszéleken.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: keser, erősítő; Készitm. vonat.

Nőtlen özvegyek.

Pereméz. (*Calendula L.*) Vaczka kopasz. Fészke pikkelyei egyenlők. Mag. a belsőké hártya-léha; a karimán levőké szögletes, görbe. Bób. o. Virága sárga.

kerti P. (*C. officinalis L.*) Vir. nagyobbak; lev. lándzsások, szárölelők, magvai csónakos görbék; vir. középfelé hajolnak.

Tenyész: a kertekben s önként elszaporodás által.

Orv. haszn. füve, s virága. Gyógyereje: oszlató, izgató.

XX. SEREG.

ANYAHIMESÉK.

Egy- v. kéthimessk.

Kosbor. (*Orchis L.*) Bokr. 5 szirmú a magzat felett, 2 szirma felül boltosan összehajlik, pilis-ajka tövéből egy hátra nyúló sarkantyú; nemző részei a pilis felső ajkára nőttek.

agár K. (*O. morio L.*) Pilises-ajka 3 karéjú, melyek csipkésék; szirmai lehajlók, tompák, sarka kúpos, a magzatnál rövidebb; virága piros. (Vitézfű, agárfű.)

füles K. (*O. mascula L.*) Pilise ajaka 3 karéjú; a középső 2 fogú; szirmai hegyesek, a külsők hátratüremlettek; sark. kúpos, felhajló; akkora mint a magzat. Virága piros. (Piros kököresin.)

Tenyészik: nedves földben, réteken, mezőken, árkok mellett.

Orv. haszn: gyöke, gumói, (Salep.) Gyógyereje: tápláló.

Hathimesek.

Gégevirág. (*Aristolochia L.*) Bokr. a magzat fölött csőves, tövön gombos; szája egyfelől nyelv-képen kilapul. Porhonai a bibét körül nötték.

kerek G. (*A. rotunda L.*) Lev. szívűek, tojáske-
kek; alig nyelesek; szára gindár; felálló; vir. a
levéltöven kocsánosak; Bokr. nyelv. hosszúdad.
(Kerek farkasalma.)

Tenyészik: cserjésekben, árkok, földek, utak körül.

Orv. haszn.: gyöke (*A. rotund. verae.*) Gyógyereje: élesztő, zsongöregbitő, hegesztő, oszlató.

XXI. SEREG.**E G Y L A K I A K.***Háromhimesek.*

Sás. (*Carex L.*) Himvir. födelékes barkára helyez-
vék. Cs. pikkelyes. Bokr. o. Himsz. 3. Nővirágai
szinte födelékes barkán. Bokr. 1 szirmú, hasas,
hegyén 2 fogú. Cs. pikkelyes. Porfogó 2—3. Gyüm.
dió 3 szegű, állandó, bokrétába zárt.

homok S. (*C. arenaria L.*) Barkái tömöttek, hosz-
szasok, a felsők hímek, az alsók hosszasan pik-
kelyesek, hegyezettek, sárga vas színűk; éréskor
lekonyulnak; gyüm. hosszúdad, vonásos, hátlap-
ján domború, színlapján terélyes; hegyük 2 sze-
letű; szutyói hártya karimások, kétfoguk, préme-
sen fűrészesek, szalmája kukora, görbe.

Tenyészik: homokos mezőken

Orv. haszn.: gyökere. Gyógyereje: nincs meg-
határozva; használtatik bujasenyvben, higanynyál-
folyásban, görvélykórban, s több betvegyekben.

Négyhimesek.

Csalán. (*Urtica L.*) Himvirágú Cs. 4 levelű. Bokr. o., a virág közepén egy kis pohárképű ikra. Anyavir. Csész. 2—4 tagú. Bokr. o. Mag. 1. fényes. Van kétlaki is.

kétlaki Cs. (*Ur. dioica L.*) Lev. ellenesek, szívüenlándzsások, nagy fűrészfogú; virágfüzére minden levéltövön 2., szárnyasan elágazó, gyakran lecsüggő. Kétlaki.

Tenyészik: mindenütt a romladékokban, zöld hegyeken.

Orv. haszn: füve, hajdan magva s gyökere is. (urt. majoris.) Gyógyereje; ingerlő, oszlató, hudhajtó.

Eperfa. (*Morus L.*) Himvir. barka. Cs. 4 hasábú. Bokr. o. Anyavirágú barka. Csész. 4 levelű. Bokr. o. Anyaszára 1., magva 1., a bogyóvá vált csészében. Gyüm. csoport bogyó. Him s anyavirág néha egy barkában.

Szederj E. (*M. nigra L.*) (Lev. szívalakúak, karéjasok, rendetlen fogasok. Kétlaki. (Szederjfa.)

Tenyészik: mivelés által kertekben s szőlőkben.

Orv. haszn.: gyümölcse. Gyógyereje: enyhítő. Készitm. szörp.

Sokhimesek.

Tölgyfa. (*Quercus L.*) Himvir. Cs. 5 fogú. Bokr. o. Himsz. 5—10. Anyavir. Csész. 1 tagú, ép szájú, érdes. Bokr. o. Anyasz. 2—5. Magva bőrhéjú, tövén megmaradt csésze — kopáncs.

kocsántalan T. (*Q. robur L.*) Gyüm. hosszúdadok, lev. nyelesek, szárnyason kikanyargatott élük; karéjai tekerítettek. (Tölgyfa.)

kocsános T. (*Q. pedunculata* Willd.) Lev. rövid nyelűk. Gyüm. hosszú kocsányon függenek; egyébkint egyenlő az előbbivel.

Cser. T. (*Qu. austriaca* Willd.) Makkopácsa tüskés; lev. husszúdádok, kikanyargáltak, alul szőrösek; karéjai rövidek, visszás tojásdadok, épelűk. (Cserfa.)

Tenyészik: minden hegyi, s homokos erdőkben.

Orv. haszn. fahéja és gyümölcse, (glandes *Quertus*.) hajdan levele is. Gyógyer: zsongőregbitő, fanyar, gyümölcse még tápláló is. Készitm: vonat, tím (taninum.)

Diófa. (*Juglans* L.) Himvir. barkában. Anyavir. külön az ághegyen; himv. bark. fedelékes pikkelyekből áll; minden pikkely alatt egy virág. Bokr. 6 hasábú. Himsz. 4—8. Anyavir. Cs. felső 4 fogú. Anyasz. 2. Csontárja barázdás héjú makk, v. dió. Lev. szárnyasok.

pompás D. (*J. regia* L.) Gömbölyű gyümölcsü; lev. hosszas tojású, többnyire kilenczéve, kevésbé fűrészesek.

Tenyészik: mivélés által.

Orv. haszn. gyümölcse, hajdan belhéja, s gyöke, és levele. Gyógyer: héjának s éretlen gyümölcsének: izgató, zsongőregbitő, féreg-, bujasenyvellenes. Készitm. vonat; érett gyümölcse ereje: tápláló; készitm: sajtolt olaj.

Montyvirág. (*Arum* L.) Virágburka 1-tagú, csuklaképű, színes, alszínén szőrös bibéjú magzatok ülnek, azokon felül porhonok.

mocskos K. (*A. maculatum* L.) Lev. dárdás — nyilalakú; torzsája botuló, a buroknál rövidebb. (Borjú láb fű.)

Tenyészik: árnyas, ligetes helyeken, sövényeknél.

Orv. haszn. füvé. Gyógyer: összehúzó, élesztő's a t.

Falkások.

Fenyőfa. (Pinus L.) Himvir. rügyben; Anyavir. tobozban. Himv. Cs. 3—4 pikkelyű rügy. Bokr. o. Hímsz. összenöttek egy kls hártyahengerkébe s annak tetején a porhonok felállanak. — Anyavir. Csész. toboz, pikkelyi 2 virágú. Bokr. o. Magva körül lependékes hártya. Lev. tűalakúak.

lucz F. (Pinus picea L.) Lev. laposak, kétoldalra fésű fogasan állanak; toboz pikkelyei rálapultak, tompák. (Szurkos fenyő.)

erdei F. (P. sylvestris L.) Lev. párosok, hosszúk, egy felől domborúk, tobozai tojásdad — kúposak, többnyire kettesével ülnek.

Tenyészik: a karpátokon.

Orv. haszn. Terpetin balszam. (Terp. communis.) és jövényi. Gyógyer: izgató, melegítő, hudhajtó. Készitm: oszlató ir, sebbalszam, égény olaj, vonó gyánta; jövényei ereje: élesztő, süllelles.

veres F. (P. laryx.) Lev. bokrosak, ősszel lehullanak; tobozai tojás - hosszúdadok, pikkelyei kihajlott egyenetlen szélűk.

Tenyészik: honunk felső vidékein.

Orv. haszn. belőle készül a velencei terpetin. Gyógyer: izgató, hudhajtó, élesztő. Készitm: oszlató ir, sebbalszam, égény olaj.

Hímbój. (Ricinus L.) Himvir. Csész. 5 hasábú. Bokr. o. Anyavirágú Cs. 3 hasábú, lehulló, Bokr. o. Anyasz. 3., kétágú. Tok 3 rekeszű; minden rekeszben 1 mag.

repedő H. (R. communis L.) Himv. Cs. 5 hasábú; Szára hamvas, síma; lev. pajos tenyeresek; salangjai lándzás füzéresek; Tokja, puha, tuskés.

Tenyészik: mivelés által.

Orv. haszn. magva. Gyógyer: hascsikaró, hánytató, hashajtó. Készitm: sajtolt olaj, s ez gyöngé hasoldó.

Gönye. (Brionia L.) Hímvir. Cs. 5 fogú. Bokr. 5 metsz. Hímsz. 3. Anyavir. Cs. 5 fogú; Bokr. 5 metsz. Anyasz. 3 bibeű. Gyüm: gömbölyes bogyó.

kétlaki G. (B. dioica L.) Vir. kétlakiak. Lev. 5 karéjuk, fogasok; bogyói veresek, szára kapaszkodó. Tenyészik: cserjésekben, tuskés helyeken.

Orv. haszn. gyökere. Gyógyer: élesztő, anyagmásító.

Tök. (Cucurbita L.) Hímv. Cs. 5 fogú. Bokr. 5 metsz. Hímsz. 3. Porhonjai összekeveredtek. Anyavir. Cs. 5 fogú a magzat felett. Bokr. 3 metsz. Anyaszár. 3 bibéjű. Kabakjának magvai körösleg tompa párkányosak.

Uri T. (Cuminis pepo L.) Kabakja kemény, de nem fás héjú; nagyra nő; sokféle színű s alakú, síma v. cserhéjú. Lev. nagyok, szívkepűek, tompák, mintegy öt karéjuk, kevésé fogasok.

Görögdinnye T. (Cu. citrullus.) Kabakja rendszerint gömbölyű zöld, sokféle színű s alakú, veres, fejér v. sárgas belű; lev. 5 karélyosak s ezek szárnyasan kikanyargattak.

Ugorka. (Cucumis L.) A töktől abban különbözik, hogy magvai éles szélük, hegyesek.

Sárgadinnye U. (C. melo L.) Gyümölcse héja síma, vagy cseres, v. szömörös, v. egyenlő, v. hosszú-gerezdes; lev. szögletei kerekítettek.

Tenyészik: mivelés által valamennyi.

Orv. haszn. magva. Gyógyer: enyhítő, lágyító, oszlató.

XXII. SEREG.

KÉTLAKIAK.

Kéthimesek.

Füz. (Salix L.) Barkái hengeresek; pikkelyei 1 virág. Bokr. o. Hímsz. 1—3. Anyavir. barkák hengeresek; anyaszár 2 hegyű. Tok egy rekeszű, kétféle nyiló. Magvai koszorúsok. Fa, v. cserje.

fejér F. (S. alba L.) Lev. lándzsások, kihegyezettek, fűrészesek; alul, felül selymesek; bib. 2 ágú. Tenyészik: nedves földben széltében.

Orv. haszn. héja s levele. Gyógyer: összehúzó, lázellenes. Készitm. Füzedék. (Salicina.)

Négyhimesek.

Lép. (Viscum L.) Himvir. Cs. o. Bokr. 4 szegletű; porhon, ülő. Bokr. állók. Nővir. Csész. o. Bokr. 4 szegletű. Porfogó fejes. Anyasz. o. Bogyó. alsó. bele lépes; 1 magú.

fejér L. (V. album L.) Szára élődi, fás, izesült, görgeteg, kétkétágú; lev. bőrneműk, folyvást zölddek, ellenesek, ülők, lándzsások, tompák, alapon vékonyulók; vir. tengelyiek, ülők, csomósak; bogyói gömbölyösek, fejéresek, átlátszók, igen ragadós nedvel telvék. Élődi. Tölgy, hárs, ihar, bük s más fákon nyúl

Orv. haszn. bogyói. Gyógyer: enyhítő, nyálkás.

Öthimesek.

Kender. (Cannabis L.) Himv. Cs. 5 osztatú. Bokr. o. Anyavir. Csész 1 lev., egész, hosszúdad. Bokr.

ó. Anyaszár. 2. Gyüm. 2. kopácsú dió a osészébe zárva.

közönséges K. (*C. sativa* L.) Felálló szára leplekes kés, gallyas, csupkás lev. ujjasok, az alsók ellenesek, a felsők váltvák; levelkéi 5—7 vonalú — lándzsások, hegyzetek, fűrészesek, leplekeskések; vir. tengelyiek, végiek; a nők magánosak, a hímek fürtösek, függők.

Tenyészik: romok, földek, utak körül.

Orv. haszn. magva. Gyógy: takárelenes, tisztító, oszlató.

Komló. (*Humulus* L.) csész. 5 levelű. Bokr. o. Porhon hegyben 2 orrlyukú. Anyavir. barka. Csész. félszeg pikkelyű, egész. Bokr. o. Anyasz. 2. Mag. 1 levelű a czésze közt.

felfutó K. (*H. lupulus* L.) Szára tekergődző, szögletes, érdes, fulánkös, igen gallyas; ellenes levelei pálhások, hosszan csupkások, szívűek, 3—5 karójuk, érdesek, fűrész — fogasok, a fűrészkek hegyeskések. Vir. zöldek; himvir. ágbogasok; a nővir. függők; aszott, gömbölyded — tojasú tobozt (*Strobilus*,) képezők.

Tenyészik: a palánkok, sövények körül, ligetekben.

Orv. haszn. gyümölcse. Gyógyereje: élesztő, vizeltető, vérbeható, lázüző, váltólázellenes.

Kilenczhimesek.

Babér. (*Laurus* L.) Himvir. Cs. o. Bokr. csészene-mű 4—6 hasábú, hím: 8—12. Anyavir Cs. és Bokr. mint a hímé. Magzat 1, szákahegyű ikráktól körülveve. Csontárja 1 magú.

nemes B. (*L. nobilis* L.) Lev. lándzsások, eresek. Vir. 4 hasábuk; virágfürtjei a levéltöveken ezeknél rövidebbek. (Lürbörfa.)

Tenyészik: vadon a tengerparti magyarföldön.
Orv. haszn. gyümölcse. Gyógyer: enyhítő, oszlató.

Egyfalkások.

Boróka. (Juniperus L.) Himvir. barkácskája 10 pikkelyből áll; him. 3—5. szálai összenöttek; porhónai szabadon állanak. Anyavir. Csész. 3 hasábú. Bibéje 3. Bogyója tetején 3 kis csucsorodás. Cserje. *nehézszagú B.* (J. Sabina L.) Lev. aprók, szárrafekvők, ikrás középük, ellenesek, tövön összenöttek, 4 oldalra födelékesek. (Czippus fenyő, ló-czippus.)

Tenyészik: cserjésekben, száraz hegyekben.

Orv. haszn: bogyója, gallyai. (Summitates Sabinae. (Gyógyereje: élesztő, vérindító, mérges (?))
Készitm. viz, lél, festvény.

gyalogfenyő B. (J. communis L.) Levelei árformák, szállahegyük, a szárat hármával körülvevők, kinyíltak, a bogyóknál hosszabbak. (Gyalogfenyő.)

Tenyészik: homokos helyeken, cserjésben, hegyeken.

Orv. haszn: bogyója, gyöke, fája, ezelőtt füve is. Bogyója gyógyereje: hudhajtó, oszlató. Készitm. nedsűrű, égény olaj, lél, víz. Fája ereje: izgató, vizeltető.

XXIII. SEREG.

N Ö S Ö Z V E G Y E K.

Egylakiak.

Zászpa. (Verathrum L.) Cs. o. Bokr. 6 szirmú. Tok 3, sokmagú; vannak himvirágai is és bennük idéltlen magzatok nyomai; himsz. a bokrétából.

fejér Z. (*Vera. album* L.) Szára felálló, görgeteg, leplesen gyapjas, sipos, egyszerű; lev. váltvák, hüvelyezők, az alsók tojásuak, ránczosak, a felsők tojásdad-lándzsások; felül kétszer füzött fürtön vannak a fürtös, végi virágok, melly tojásdad-lándzsás, a virágoknál rövidebb murvákkal bir; bokr. meredt, hosszas, allyban keskenyült szirmú, sárga zöld vonásokkal, sarlófogú eresszel. Gyümölcs. gyapjas tok.

Tenyészik: homokos, de olykor nedves helyeken is.

Orv. haszn. gyöke (r. hellebori albi.) Gyógyer. hánytató, hőshashajtó. Készitm. vonat, festvény, zásypadék.

fekete Z. (*V. nigrum* L.) Szára fölálló, görgeteg, tömött (telibelű), leplekesen gyapjas, egyszerűs-kés; lev. váltvák, hüvelyezők; az alsók tojásuak, ránczosak; a felsők tojásdad, v. szálasan lándzsások, hegyesek, mind két lapon simák, alul inasak; vir. igen hosszú, vég- s összetett fürtösek, a szőrösödő kocsányoknál hosszabb, szálasan-lándzsás murvákkal; bokr. nyilt; szirmai sötétbiborszínűek, laposak, ereszen fűrészkések; gyüm. szőröskés Tok.

Tenyészik: hegyes, dombos tájakon, erdei vágásokban.

Kétlakiai.

Körösfa. (*Fraxinus* L.) Vir. felemás; külön nő, külön hím. Anyavirág Csész. o., v. ha van 4 hasábú, v. 4 szirmú. Magva egy lapos, lándzsás lependekben rejlik.

virágos K. (*Fr. ornus* L.) Lev. szárnyaltak, levélkéi fűrészesek; vir. csészések s bokrétások. Rendesen nő virágú; de van csupa hím virágú faja is.

Tenyészik: hegyi erdőkben; ápolja a kőrösbo-
garat. Déli meleg tartományokban nedvet bocsát,
melly a Mannát létesíti.

Orv. haszn. levele. Gyógyereje: gyöngéd has-
hajtó, vizeltető.

Háromlakaiak.

Figé. (*Ficus L.*) Vir. a visszás tojásalakra kinőtt
vaczokban belől, hímek s nők külön. Himvir. Cs.
3 hasábú., hímsh. 3. Nővir. csésze 5 hasábú. Anya-
szár 1. Mag. 1. Ugyan azon fajban egyik fa mát-
kás, másik csupa hím, harmadik merő nő vacz-
kokat terem.

édes F. (*F. carica.*) Cserje. Szárai bokrosak, hajló-
sak; levelei tenyeresek. (Figefa.)

Tenyészik: vadon a magyar tengerparton.

Orv. haszn. gyümölcse. Gyógyer: enyhítő, hasol-
dó.

XXIV. SEREG.

LOPVANŐSZÖK.

Harasztok.

Páfrán. (*Polypodium L.*) Terméje foltosan, cso-
portonként van a levél hátlapjára rakva kerekded, v.
veseforma pikkelyek alatt.

édesgyökerű P. (*P. vulgare L.*) Lombjai szárnya-
son hasadtak; sallangjai hosszúdadok, kevése fűrész-
szesek, tompák, gyökerei bütykösök, pikkelyesek,
édesekek.

Tenyészik: árnyas, kősziklás helyeken.

erdei P. (*P. filix mas L.*) Lombjai kétszer szárnyal-
tak; levelkéi csipkések, tompák; gyüm. veseképű,
lombja szára gyapjas.

Tenyészik: nedves, árnyas, erdős helyeken.

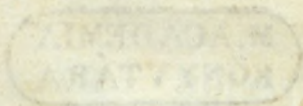
Orv. haszn. gyöke. Gyógyer: féregellenes, hascsikaró, hasoldó.

Fodorka. (*Adiantum* L.) Termése a levél hegyeken a letürt levélkarima alatt.

venus F. (*A. capillus veneris* L.) Lombjai kétszer füzöttek; szárnyai váltogatók, karéjasok, nyelesek.

Tenyészik: nedves, árnyas helyeken.

Orv. haszn. füve. Gyógyereje: élesztő, enyhítő.

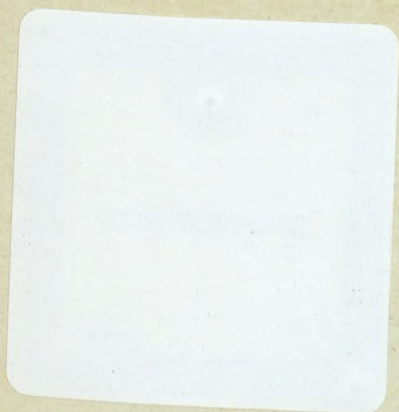
Theses defendendae.

---

1. Actio narcoticorum actioni frigoris aequiparanda.
2. Animalium et vegetabilium vita cognosci non potest nisi in suo, cum natura universa nexu.
3. Contrastimulus Rasorii experientiae minime arridet.
4. Summum variolae prophylacticum in vaccina habemus.
5. Microscopio magna in scientia medica tribuenda dignitas.
6. Medicina cum chirurgia conjungenda est.
7. Humanitas sit dos summa medici.
8. Hydrocephalus acutus non est inflammatio.
9. Februm nervosarum cum phlogosibus topicis complicatio admodum frequens est.
10. Mutationes anni temporis maxime pariunt morbos.
Hippocrates.
11. Febris puerperalis phlebitis uterina est.
12. Solutio secundinarum in genere naturae, non artis opus est.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

MTA
KIK

